

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

**MORFOLOGICKÉ ADAPTACE PŘEJATÝCH SLOV
ŘECKOLATINSKÉHO PŮVODU**
MORPHOLOGICAL ADAPTATIONS LOANWORDS
DERIVED FROM GREEK AND LATIN

Bakalářská diplomová práce

Markéta Sasínová

Česká filologie

Vedoucí práce: doc. PhDr. Božena Bednaříková, Ph.D.

Olomouc 2012

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně na základě uvedené literatury a pramenů.

V Olomouci dne 16. května 2012

.....

Poděkování

Děkuji vedoucí mé bakalářské práce doc. Boženě Bednaříkové za odborné konzultace a cenné rady. Rovněž děkuji vyučující anglického jazyka na ZŠ Nádražní Mgr. Radmile Jeřábkové za překlad potřebných náležitostí práce do angličtiny (Summary).

OBSAH

1 ÚVOD	6
1.1 Metodika práce.....	7
2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA	9
2.1 Struktura tvaru substantiva.....	9
2.2 Deklinační systém substantiv	10
2.3 Podstatná jména přejatá.....	10
2.3.1 Jména nesklonná (indeklinabilia).....	11
3 FLEXE ŘECKÝCH A LATINSKÝCH PŘEJÍMEK V MATERIÁLU KORPUSU SYN2009PUB (v konfrontaci s texty z internetu)	13
3.1 DEKLINACE APELATIV SE ZAKONČENÍM NEODPOVÍDAJÍCÍM RODU	13
3.1.1 -is: BRONCHITIS, HEPATITIS, SYNOPSIS	13
3.1.2 -x: FALANX, SFINX, APENDIX	15
3.1.3 -a: DOGMA, TRAUMA	16
3.1.4 -um: DATUM, ULTIMÁTUM, JUBILEUM, STADIUM	17
3.1.5 -on: AKORDEON, EPITETON	19
3.1.6 -en: NOMEN (PRONOMEN).....	22
3.2 JMÉNA S ODCHYLKAMI V DEKLINACI	23
3.2.1 -a: BOA, STOA, IDEA	23
3.2.2 -o: EMBRYO, RÁDIO	25
3.3 JMÉNA S VÝRAZNĚ CIZÍMI DEKLINAČNÍMI FORMANTY ZAKONČENÝMI NA KONSONANT	26
3.3.1 -us (životná): HOMUNKULUS, SKARABEUS, GÉNIUS	26
3.3.2 -us (neživotná): APLAUS, CYKLUS, RÁDIUS	31
3.3.3 -os (životná): DISKOBOLOS, STRATÉGOS.....	35
3.3.4 -os (neživotná): EPOS, KOSMOS	37
3.3.5 -es (životná): HERKULES.....	38
3.3.6 -es (neživotná): DIABETES, MAJÁLES	39
3.3.7 -as: PANKREAS, ISCHIAS	42
3.3.8 -ns: PRÉZENS, REGENS.....	43

3.4	INDEKLINÁBILIA	44
3.4.1	-e: PENÁLE, NACIONÁLE	44
3.4.2	-i: ALIBI.....	47
4	ZÁVĚR.....	49
5	SUMMARY	51
6	ANOTACE.....	52
7	LITERATURA A ZDROJE	53
8	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	54

1 ÚVOD

Přejímání slov z cizích jazyků vždy bylo a je jedním z důležitých způsobů obohacování slovní zásoby. Přejatá slova¹ si nejprve zachovávají původní pravopis a většinou také výslovnost, s rozhojněním jejich užívání se ale začínají v různé míře přizpůsobovat českému prostředí (ortograficky, ortoepicky i morfologicky). V poslední fázi vývoje pak některé z těchto výrazů zdomácní a nadále již nejsou pocíťovány jako cizí. V této práci se budeme zabývat současnou situací apelativ přejatých z tzv. klasických jazyků, zajímá nás dnešní stav jejich formálně morfologického začlenění do češtiny a sekundárně také jejich pravopisná adaptace. Cílem práce je zjistit zda a jakým způsobem pokračuje přizpůsobování jmen domácímu systému, k čemuž využijeme databázi ČNK a prostřednictvím vyhledávače Google také texty přístupné na internetu.

Přejímky z latiny a řečtiny, které jsou předmětem této práce, hodnotí jako nejvýznamnější část přejaté slovní zásoby např. Z. Hrušková v *Čeština – řeč a jazyk*. Také článek M. Těšitelové (O přejatých slovech v češtině z hlediska kvantitativního²) potvrzuje, že nejčastějšími zdroji přejatých slov v češtině jsou latina a řečtina.³ Do češtiny se slova tohoto původu dostala hlavně v souvislosti se šířením řecké vzdělanosti v 15. a 16. století, ve spojitosti s křesťanstvím a také díky tomu, že ve středověké Evropě byla latina dlouho jazykem vzdělanců. V novější době se začala intenzivněji přejímat slova zejména v oblasti odborné, v závislosti na mezinárodní srozumitelnosti se přejímají zvláště tzv. internacionalismy (slova mezinárodní), které jsou často právě řeckého či latinského původu. Za zmínku stojí také skutečnost, na kterou upozorňuje M. Těšitelová, a to na fakt, že mnohá přejatá slova z němčiny a francouzštiny⁴ v češtině jsou sama často přejímkami, a to zvláště z latiny.

Samotné výzkumné části práce předchází krátká kapitola teoretická, v níž je nastíněn český deklinační systém substantiv, okomentována struktura tvaru podstatného jména a typy přejímek dle míry adaptace češtině.

¹ Zde chápeme přejímání slov v užším slova smyslu, tedy přejímání formálně (a zároveň významově) odlišných lexémů z cizích jazyků, neuvažujeme zde o tzv. kalkování.

² In: *Slovo a slovesnost*. 51, 1990, str. 111-123.

³ Jsme si vědomi, že na uvedená tvrzení má vliv doba, v níž byla napsána (r. 1996 a 1990) a že dnes by autorky mohly situaci v této oblasti hodnotit jinak.

⁴ Němčina a francouzština jsou v článku uváděny jako živé jazyky, z nichž čeština přejímá slova nejčastěji.

1.1 METODIKA PRÁCE

Naše práce je založena na korpusovém šetření, kterému bylo podrobeno 40 přejatých apelativ řeckého a latinského původu. Výběr daných slov probíhal s ohledem na možnosti zvoleného korpusu a s úmyslem postihnout danou problematiku v takové šíři, aby nebyla opomenuta žádná ze stěžejních oblastí morfologických adaptací přejímek z námi vybraných cizích jazyků, přičemž jsme se zaměřili zejména na přejímky, jež jsou mluvnicemi hodnoceny jako ne plně začlenitelné do českého deklinačního systému. Konkrétní lexémy jsme volili na základě jejich zakončení v původním jazyce s cílem postihnout prostřednictvím reprezentativního zástupce začlenění různých tříd přejatých slov (třídou zde rozumíme slova se stejným tvarotvorným formantem v základním tvaru v původním jazyce).

Budeme sledovat, do jaké míry a jakým způsobem se vybraná jména přizpůsobují domácímu deklinačnímu systému, resp. zda a jak morfologická adaptace v češtině pokračuje. Naše poznatky budeme dále konfrontovat se základními mluvnicemi a příručkami, jež se této problematice dotýkají.

Pro šetření jsme zvolili korpus SYN2009pub, který je synchronním korpusem psané publicistiky. Obsahuje výhradně publicistické texty, a to z let 1995-2007. Důvodem pro volbu tohoto korpusu byl jednak jeho rozsah, je největším z dostupných korpusů ČNK, jeho celková velikost je 700 milionů textových slov, a jednak předpoklad vyššího výskytu zkoumaných apelativ než v korpusech jiných, žánrově vyváženějších.

Je potřeba si uvědomit, že korpus neobsahuje vždy všechny tvary všech slov, což je dílem způsobeno skladbou a rozsahem korpusu, dílem různou frekvencí jednotlivých tvarů daných lexémů a dílem také odlišnou frekvencí lexémů jako pojmenovacích jednotek. Korpus je navíc souborem psaných textů a vzhledem k jejich povaze rovněž textů převážně spisovných, což představuje jisté omezení v poznání současného vývoje zvoleného jazykového jevu, neboť většina takovýchto změn se objevuje nejprve v jazyce mluveném.

Při výzkumné práci budeme využívat takových nástrojů vyhledávače Bonito, které nám umožní nejen zobrazit všechny tvary daného lexému, které se v korpusu vyskytují, ale také je přehledně seřadit tak, aby následná excerptce mohla probíhat co nejefektivněji a bez případného nebezpečí, že dojde k vynechání některého

z nalezených slovních tvarů. Bude však brán zřetel i na technická omezení korpusu, tedy taková, která s sebou přináší automatická lemmatizace (jde o proces, při němž je lexikální jednotka přiřazena ke svému základnímu slovníkovému tvaru) a morfologické značkování jednotlivých tvarů (kdy je slovu přiřazen řetězec 16 znaků vyjadřující jeho morfologické vlastnosti – tj. slovní druh, číslo, pád, rod apod.). „Morfologická analýza je obecně nejednoznačná; slovní tvary brány izolovaně a bez ohledu na kontext pochopitelně nemohou být v mnoha případech jednoznačně určeny, a to jak z hlediska lemmatu, tak z hlediska morfologické značky.“⁵ Toto vezmeme při excerpci v úvahu, a to především u tvarů, které by se jevily jako výrazně nesystematické, a při jejich hodnocení budeme sledovat také kontext, ve kterém byly užity.

Zaznamenány budou všechny relevantní a v korpusu se reálně vyskytující tvary a případná variantnost bude náležitě okomentována. Je třeba mít na paměti, že absence určitého tvaru paradigmatu, resp. jeho nulový výskyt v našem souboru textů, nemusí znamenat, že neexistuje reálně v úzu. Naopak budeme předpokládat, že nulová frekvence potenciálního tvaru je způsobena spíše tím, že korpus není bezvýhradně reprezentativní a nepřítomnost takového tvaru, který bychom mohli označit za systémový, je způsoben omezeným rozsahem a složením výchozího materiálu.

Budeme proto některé tvary experimentálně ověřovat také na textech přístupných na internetu, tedy textech rovněž psaných, ale ne vždy spisovných, produkovaných širokou veřejností, a tak lépe reprezentujících současný úzus. Použijeme k tomu vyhledávače Google, který umožňuje pomocí pokročilého vyhledávání nalézt výskyty určitého slovního tvaru, a to ve zvoleném jazyce a s možností vymezit geografickou oblast, v níž byly texty publikovány (pro co nejpřesnější výsledky proto omezíme vyhledávání na Českou republiku). Využijeme také údaje sesbírané studenty volitelného semináře Problematika morfologických adaptací, jež byly získány výzkumem prostřednictvím portálu Morfeo.cz.

Oba tyto internetové vyhledávače umožňují vyhledat konkrétní slovní tvar, nedokážou však rozlišit jeho pád⁶ ani jeho náležitost k určitému lexému, budeme tedy výsledky tohoto šetření považovat za orientační.

⁵ Hajič, Jan: Morfologická analýza a syntéza. Český národní korpus [citováno 22. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/znacky.php>>.

⁶ Morfeo dovoluje specifikovat pádové určení prostřednictvím užití typické předložkové vazby.

2 TEORETICKÁ VÝCHODISKA⁷

2.1 STRUKTURA TVARU SUBSTANTIVA

Struktura slovního tvaru je dána funkcemi, které dané slovo v jazyce plní. Vzhledem k funkci pojmenovávací se ve struktuře slova odráží slovotvorné procesy,⁸ jimiž slovo vzniklo, a v závislosti na funkci usouvztažňovací vychází tvar slova ze své funkce ve větě. Takovýto slovní tvar má dvě základní složky: **tvarotvornou bázi** (tvarotvorný základ), tedy složku nesoucí lexikální význam, která je společná všem tvarům slova, a **tvarotvorný formant** jakožto složku gramatickou.

Z hlediska poznání tvaroslovné struktury slova je podstatný především popis tvarotvorného formantu, který vyjadřuje deklinační (skloňovací) kategorie, tedy gramatický rod, číslo a pád. Tento pak může být jednoduchý (resp. jednomorfový) nebo lineárně členitý (vícemorfový). U substantivního skloňování je tvarotvorný formant většinou jednoduchý, má tedy až na výjimky pouze jeden morf, a tradičně bývá označován jako **koncovka**, popř. pádová koncovka. Pouze podtypy *kuře* a *břímě* zachovávají tzv. **kmenotvornou příponu**, která spojuje tvarotvornou bázi s vlastní koncovkou, je tedy jakýmsi intersegmentem.⁹ V tradičních mluvniciích bývá zahrnována do tvarotvorného formantu, který proto můžeme považovat za vícemorfový.

Také tvarotvorná báze může být jednoduchá nebo lineárně členitá, toto je však již záležitostí slovotvorby. Podobu jakéhosi spoluformantu mají hláskové alternace tvarotvorné báze, které se podílejí na tvorbě tvaru a na vyjádření tvaroslovného významu. Tyto alternace většinou pouze zdůrazňují funkci koncovky (např. změna kvantity samohlásky v Gpl: *váha* - *vah*, či měkčení finály základu v Npl: *sedlák* – *sedláci*), někdy se ale mohou také stát jediným prvkem rozlišujícím dva různé pády, a to v případě, kdy jsou koncovky homofonní (např. Npl – Apl: *sedláci* – *sedláky*, *hoši* – *hochy*).

⁷ V této části vycházíme především z Bednařikové (2011) v kombinaci s Mluvnici češtiny 2.

⁸ Pojmenovávací funkce (ve smyslu mathesiovském) se týká také čísla substantiv, srov. MATHESIUS, Vilém: *Jazyk, kultura a slovesnost*. Odeon, Praha, 1982.

⁹ Srov. BEDNAŘÍKOVÁ, Božena: *Slovo a jeho konverze*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2009.

2.2 DEKLINAČNÍ SYSTÉM SUBSTANTIV

Deklinační typy substantiv jsou vázány na třídu jmenného rodu, proto se každé substantivum zařazuje k určitému deklinačnímu typu na základě rodové příslušnosti. Ta se projevuje na formě podstatného jména, a tudíž je možné podle úplného souboru koncovek paradigmatu substantiva určit jeho mluvnický rod. U jmen maskulinních má vliv na zařazení k danému typu rovněž kategorie životnosti, kterou reflektují odlišnosti v soustavě deklinačních koncovek.

Za základní tvar podstatného jména je považován Nsg., který plní funkci reprezentativní, tedy zastupuje celé paradigma jako lexém, je tvarem slovníkovým. Jako takový naznačuje také rodovou příslušnost substantiva a na jeho základě bývá jméno obvykle zařazeno k jednomu ze tří rodů.

Kromě toho může mít vliv na zařazení k deklinačnímu typu i morfonologický charakter finálního konsonantu tvarotvorné báze, rozlišuje se pak tvrdý a měkký typ skloňování, nebo tzv. **tvar opěrný**, za nějž bývá většinou považován Gsg. Toto je důležité především u některých typů přejatých apelativ, kterými se tato práce zabývá. Nsg. jakožto základní tvar je oslaben díky svému charakteristickému zakončení, které „buď ,chybí“, nebo neobvyklým způsobem alternuje v tvarech ostatních“.¹⁰

2.3 PODSTATNÁ JMÉNA PŘEJATÁ

Většina apelativ, která jsou do češtiny přejata z jiných jazyků, se plně adaptuje do českého deklinačního systému. Pouze málo těchto jmen zůstává částečně tvaroslovně odlišných a do českého deklinačního systému se zapojuje jen neúplně a vytváří tak zvláštní typy s vlastními paradigmaty.

Vedle přejatých jmen morfologicky zcela začleněných a jmen tzv. **nesklonných**, která se nemohou pro své příliš neobvyklé zakončení k českým paradigmátům začlenit, existují taková přejatá apelativa, která se v různé míře přizpůsobují (či již přizpůsobila) české deklinaci domácích jmen a zároveň odráží poměry v jazyce, ze kterého byla přejata. Jde o jména ne plně začlenitelná do českého deklinačního systému.

¹⁰ PETR, Jan – KOMÁREK, Miroslav – KOŘENSKÝ, Jan a kol.: *Mluvnice češtiny 2*. Academia, Praha, 1986, str. 280.

Výraznější potíže při zařazování přejímek do systému českého skloňování se objevují při přejímání z jazyků s rozvinutou flektivností, mezi něž patří právě latina a řečtina. Toto je způsobeno především tím, že tyto klasické jazyky zachovávají ve velké míře ve struktuře substantiva kmenotvornou příponu (intersegment), která navíc může v jednotlivých tvarech paradigmatu slova podléhat alternacím. Dalším problémem je podoba Nsg., pro nějž je charakteristický pozitivní deklinační formant, který bývá do češtiny přejímán, ale ostatní tvary paradigmatu se tvoří již přímo od tvarotvorné báze formanty domácimi.

Stejně jako u jmen domácích se přejatá jména zařazují k určitému skloňovacímu typu na základě rodového principu, tedy podle rodové příslušnosti. Jak bylo výše naznačeno, nemůžeme se však již opírat pouze o základní tvar slova, resp. jeho tvarotvorný formant, který bývá mnohdy značně specifický, u českých domácích slov se nevyskytuje nebo není v souladu s rodovými zvyklostmi.

Z. Hrušková v *Čeština – řeč a jazyk* (1996) upozorňuje na další činitele, které mají vliv na zařazení podstatného jména cizího původu k určitému typu české deklinační soustavy. Vymezuje následující faktory, k nimž je třeba přihlížet:

- 1) ze kterého jazyka se jméno přejímá (staví proti sobě dvě skupiny: jména řecko-latinského původu a jména z ostatních moderních jazyků);
- 2) ke vztahu grafické a vyslovované podoby zakončení jména v Nsg. (pro skloňování je rozhodující podoba vyslovovaná);
- 3) v závislosti na výslovnosti základního tvaru jména je třeba rozlišovat jména vyslovovaná v prvním pádě na souhlásku nebo na samohlásku.

2.3.1 Jména neskloňná (indeklinabilia)

Neskloňná pak zůstávají taková apelativa, kterým v začlenění k některému deklinačnímu typu brání jejich zakončení. Bývají obvykle středního rodu, některá však získávají rodovou platnost dle svého zakončení. Neskloňují se v češtině zejména ta přejatá substantiva, která jsou v psané podobě zakončena dlouhou samohláskou¹¹ (např. *apartmá, klišé, ragú* či *šodó*).

Dále se neskloňují tzv. **lexémy citátové** (většinou víceslovné jako *status quo* či *science fiction*, z jednoslovných např. *spektabilis* atp.), které plně zachovávají

¹¹ Ačkoli jsou dlouhé vokály *í, é, á* v češtině vlastní adjektivnímu skloňování, mnohá přejatá apelativa nejsou takto pocíťována a zůstávají neskloňná. Některá se však do českého deklinačního systému začlení prostřednictvím pronominální flexe (např. *kádí, abbé*).

pravopis i výslovnost výchozího jazyka.¹² Některá jména kolísají mezi sklonností a nesklonností, což je často spojeno také s kolísáním rodové příslušnosti, kdy je substantivum nesklonné jako neutrum, ale skloňuje-li se, přechází ke jménům mužského nebo ženského rodu¹³ (dle zakončení a paradigmatu).

¹² R. Blatná uvádí ve svém článku K procesu přejímání slov (in. *Čeština – univerzália a specifiká 2*) ještě tzv. okřídlená slova, tedy cizojazyčné, popř. přeložené výroky známých osobností, citáty z literárních děl apod., které se staly součástí jazykového úzu (např. *omnia mea mecum porto*).

¹³ Např. *opus* n. neskl. nebo *opus* m. – Gsg. *opusu*; *aloe* n. neskl. nebo *aloe* f. – Dsg. *aloi*, atp.

3 FLEXE ŘECKÝCH A LATINSKÝCH PŘEJÍMEK V MATERIÁLU KORPUSU SYN2009PUB (v konfrontaci s texty z internetu)

3.1 DEKLINACE APELATIV SE ZAKONČENÍM NEODPOVÍDAJÍCÍM RODU

3.1.1 -is: BRONCHITIS, HEPATITIS, SYNOPSIS

Přejatá apelativa zakončená na *-is* jsou většinou názvy lékařské, zejména názvy chorob, a ačkoli je konsonantické zakončení v češtině typické pro maskulina, zůstávají tato jména rodově příslušná k femininům, kterými byli v původních jazycích.

Ono zakončení *-is* v Nsg. není koncovkou, ale intersegmentem a v ostatních tvarech alternuje s příponou *-id-*. V rámci českého deklinačního systému se takováto jména zařadila k typu ŽENA, jehož koncovky přibírá ke kmenotvornému formantu. Zvláště mimo medicínskou oblast bývá často užívána rovněž podoba Nsg., jež je vytvořena analogicky podle tvarů ostatních, tedy s intersegmentem v podobě *-id-* (tzn. *bronchitida*, *hepatitida*).

Substantivum *synopsis*, které se od zbylých dvou liší po významové stránce (na rozdíl od předchozích není pojmem lékařským), odlišuje se také začleněním k typu českého skloňování. Na rozdíl od situace u předchozích zde zakončení *-is* není intersegmentem variujícím s jiným, a můžeme je proto označit za koncovku charakteristickou pro Nsg. (resp. je takto ze synchronního hlediska vnímáno). Ostatní tvary paradigmatu se pak tvoří koncovkami typu RŮŽE připojenými přímo k tvarotvornému základu slova.

V korpusu SYN2009pub bylo apelativum *bronchitis* lemmatizováno již tvarem adaptovaným, tj. *bronchitida*, a to také původní tvary Nsg. se zakončením *-is* (kterých byl v poměru k „počeštěné“ podobě nalezen zanedbatelný počet – viz tabulka č. 1). Pro lemma *hepatitis* bylo nalezeno pouze 14 výskytů a ačkoli se nejednalo jen o Nsg. (mimo to také Gsg., Dsg. a Asg.) nebylo jméno skloňováno.¹⁴ Níže uvedená tabulka č. 1 platí pro lemma *hepatitida*.

Jak je patrné z výsledků, které nám poskytlo korpusové šetření, také původní *synopsis* se v češtině „zbavilo“ nesystémové koncovky v Nsg. a došlo k vyrovnání

¹⁴ Morfologické značkování korpusu popsalo dané výskyty jako slovní tvary, které nebyly morfologickou analýzou rozpoznány.

k ostatním tvarům paradigmatu a úplnému začlenění jména do našeho systému skloňování (plně k typu RŮŽE). Tvar s původní řeckou koncovkou se v korpusu vůbec nevyskytoval a všechny tvary byly lematizovány lexémem *synopse*. Čímž také dokládáme to, co uvádí Mluvnice češtiny 2. Ta totiž kategorizuje *synopsis* v jedné z podkapitol jako femininum na *-is*, které v Nsg., Asg. a Vsg. cizí zakončení zachovává, v jiné však upozorňuje na to, že také u tohoto jména dochází častěji k analogickému vyrovnávání Nsg. vůči ostatním tvarům paradigmatu.

Překvapivé jsou počty výskytů tvarů *synopsis* vůči *synopse* nalezených ve vyhledávači Google. Ačkoli nebylo omezeno pádové určení, a tvar *synopse* mohl kromě Nsg. být také Gsg., Npl. či Apl., počet nálezů *synopsis* jej převyšoval více než o polovinu (140 000 ku 91 700). To tedy dokládá výše uvedené tvrzení o částečném zachování původní koncovky v příslušných pádech.

Na základě korpusového zkoumání můžeme tato přejatá jména ženského rodu zakončená na *-is* označit za již plně adaptovaná, s výjimkou odborné terminologie, pro niž jsou typické tvary s *-is*, což nalezneme také v Mluvnici současné češtiny ve shodě s Mluvnicí češtiny 2.¹⁵

Tab. 1, ČNK, lemma: bronchitida

Nsg.	bronchitida/bronchitis	117/3	Npl.	bronchitidy	11
Gsg.	bronchitidy	63	Gpl.	bronchitid	22
Dsg.	bronchitidě	31	Dpl.	bronchitidám	3
Asg.	bronchitidu	74	Apl.	bronchitidy	15
Lsg.	bronchitidě	23	Lpl.	bronchitidách	1
Isg.	bronchitidou	100	Ipl.	bronchitidami	9

Tab. 2, ČNK, lemma: hepatitida

Nsg.	hepatitida	298	Npl.	hepatitidy	25
Gsg.	hepatitidy	332	Gpl.	hepatitid	36
Dsg.	hepatitidě	483	Dpl.	hepatitidám	44
Asg.	hepatitidu	156	Apl.	hepatitidy	14
Lsg.	hepatitidě	25	Lpl.	hepatitidách	4
Isg.	hepatitidou	291	Ipl.	hepatitidami	11

¹⁵ Taktéž v Internetové příručce UJČ AV.

Tab. 3, ČNK, lemma: synopse

Nsg.	synopse	48	Npl.	synopse	10
Gsg.	synopse	17	Gpl.	synopsí	7
Dsg.	synopsi	1	Dpl.	X	0
Asg.	synopsi	28	Apl.	synopse	8
Lsg.	synopsi	2	Lpl.	synopsích	1
Isg.	synopsí	5	Ipl.	synopsemi	1

3.1.2 -x: FALANX, SFINX, APENDIX

Ačkoli jsou substantiva na *-x* zakončena na konsonant, některá z nich byla do češtiny přejata jako feminina (námi zvolené *falanx*, *sfinx*), jiná se na základě souhláskového zakončení zařadila k maskulinům (*apendix*, dále např. *larynx*, *farynx*). Při deklinaci se finála tvarotvorné báze *-x* (před nulovou koncovkou) střídá s *-g* (před koncovkou pozitivní), které pak u feminin dále alternuje se *-z*, což je v souladu s českými alternačními zákonitostmi.

Takováto jména ženského rodu přijímají koncovky typu ŽENA (s výjimkou Nsg. a Asg.). Náš výzkum dokládá vysokou míru adaptace takovýchto apelativ, již samotná lemmatizace daných lexémů byla provedena pomocí analogicky vyrovnaných tvarů Nsg., tedy tvary *falanga* a *sfinga*. Adaptované podoby Nsg. také značně převyšují původní s cizím zakončením. Toto nalezneme také ve většině příruček a mluvnic, včetně Mluvnice češtiny 2.

Internetový výzkum však u lexému *falanx/falanga* naopak dokládá vyšší výskyt tvarů původních oproti adaptovaným, 29 500/21 400. Důvodem může být homomorfie v případě Nsg. a Asg. původního tvaru jména (k čemuž u počestěné podoby nedochází) a zejména výrazně odborné zaměření množství textů, v nichž se jméno vyskytlo (toto potvrzuje také poměr nálezů podob jména *sfinx/sfinga*, které je běžněji užívané, především jeho počestěná podoba, která se také na internetových stránkách vyskytuje častěji).

Tab. 4, ČNK, lemma: falanga

Nsg.	falanx/falanga	1/18	Npl.	falangy	4
Gsg.	falangy	31	Gpl.	X	0
Dsg.	falanze	1	Dpl.	falangám	1
Asg.	falangu	13	Apl.	falangy	2
Isg.	falangou	9	Ipl.	X	0

Tab. 5, ČNK, lemma: sfinga

Nsg.	sfinx/sfinga	6/84	Npl.	sfingy	17
Gsg.	sfingy	118	Gpl.	sfing	18
Dsg.	sfinze	4	Dpl.	X	0
Asg.	sfingu	62	Apl.	sfingy	6
Vsg.	sfingo	1	Vpl.	X	0
Lsg.	sfinze	6	Lpl.	X	0
Isg.	sfingou	32	Ipl.	sfingami	10

Koncovky mužských přejímek na -x odpovídají deklinačnímu typu HRAD. Apelativum *apendix* je adaptováno zcela, nedochází ani ke střídání hlásek tvarotvorné báze. Jiná maskulina tohoto typu, u nichž bychom mohli pozorovat alternace v základu slova, se bohužel v korpusu nevyskytovala.

Tab. 6, ČNK, lemma: apendix

Nsg.	apendix	59	Npl.	apendixy	3
Gsg.	apendixu	24	Gpl.	apendixů	1
Dsg.	apendixu	2	Dpl.	X	0
Asg.	apendix	26	Apl.	apendixy	1
Lsg.	apendixu	1	Lpl.	X	0
Isg.	apendixem	20	Ipl.	apendixy	1

3.1.3 -a: DOGMA, TRAUMA

Jména řeckého původu s formantem -a v Nsg. si přese své zakončení, které je v češtině typické pro feminina typu ŽENA¹⁶ či maskulina typu PŘEDSEDA, zachovávají původní rodovou příslušnost k neutřům. Zvláštností při ohýbání těchto apelativ je zejména jejich **dvoukmenovost**, tedy „skutečnost, že některé pádové tvary mají tvořeny z alternativního kmene“¹⁷ a dále přítomnost kmenotvorné přípony. Nsg., Asg. a popř. Vsg. jsou tedy tvořeny z kmene *dogma-* (*trauma-*), ostatní tvary pak z *dogmat-* (*traumat-*). S výjimkou Gsg., kde je formant -u dle mužského typu HRAD, Nsg., Asg., popř. Vsg., kde je koncovka nulová, odpovídají deklinační

¹⁶ Na internetu jsme experimentálně ověřovali také možnost začlenění těchto jmen k ženskému rodu (trauma – Gsg. traumy, dogma – Gsg. dogmy), nalezené výsledky však vždy odkazovaly k textům psaným ve slovenštině.

¹⁷ PETR, Jan – KOMÁREK, Miroslav – KOŘENSKÝ, Jan a kol.: *Mluvnice češtiny 2*. Academia, Praha, 1986, str. 341.

koncovky českému typu MĚSTO¹⁸ (v Lsg. s *-u*). Náš výzkum zcela potvrdil tento specifický způsob adaptace takovýchto přejatých slov.

Tab. 7, ČNK, lemma: dogma

Nsg.	dogma	731	Npl.	dogmata	58
Gsg.	dogmatu	107	Gpl.	dogmat	205
Dsg.	dogmatu	17	Dpl.	dogmatům	36
Asg.	dogma	200	Apl.	dogmata	119
Lsg.	dogmatu	9	Lpl.	dogmatech	26
Isg.	dogmatem	65	Ipl.	dogmaty	58

Tab. 8, ČNK, lemma: trauma

Nsg.	trauma	608	Npl.	traumata	155
Gsg.	traumatu	222	Gpl.	traumat	225
Dsg.	traumatu	52	Dpl.	traumatům	35
Asg.	trauma	1170	Apl.	traumata	272
Lsg.	traumatu	65	Lpl.	traumatech	45
Isg.	traumatem	302	Ipl.	traumaty	111

3.1.4 -um: DATUM, ULTIMÁTUM, JUBILEUM, STADIUM

Substantiva latinského původu zakončená na *-um* si zachovávají původní rodovou příslušnost ke střednímu rodu, ačkoli pro češtinu je konsonantické zakončení neuter netypické. Do českého systému se začleňují podle toho, jaká hláska předchází latinskému deklinačnímu formantu.

Kromě Nsg. a Asg. přijímají jména, jejichž finálu tvarotvorné báze tvoří konsonant, koncovky podle typu MĚSTO, přičemž cizí zakončení se odsouvá. K těmto patří námi zvolená *datum* a *ultimátum*.

Mimo takto vytvořené tvary se při našem výzkumu vyskytly u substantiva *datum* také tvary, jež jsou důkazem snahy o ještě výraznější přizpůsobení se domácímu skloňování. Původní zakončení Nsg. je chápáno jako součást tvarotvorné báze a zbylá část paradigmatu je tvořena již od takového širšího základu. Jméno pak přechází k neživotným maskulinům a při deklinaci přijímá koncovky typu HRAD. Důvodem může být jednak vysoká frekvence tohoto lexému a dále snaha formálně odlišit dva významy plurálu tohoto lexému, tedy data jakožto kalendářní údaje a data ve smyslu informace. Podobné vyrovnávání u přejímek středního rodu

¹⁸ Mluvnice současné češtiny vymezuje těmto apelativům vzor TÉMA.

zakončených na *-um* Mluvnice češtiny 2 nepřipouští. Kolísání rodu uvádí Mluvnice současné češtiny, v psaném projevu poukazuje na řídký výskyt maskulinních tvarů, tj. málo přes 1 % (naše výsledky vykazují pouze 0,5 %).

K tomuto u druhého z námi zvolených jmen nedochází, objevuje se pouze kolísání délky vokálu v kořeni slova. Krátkou variantu však Pravidla českého pravopisu jako správnou nekodifikují, ve Slovníku spisovné češtiny se krátká samohláska v kořeni objevuje pouze u slov odvozených (např. *ultimativní*), proto můžeme tyto výskyty považovat pouze za projev neznalosti autorů článků a z morfologického hlediska pro nás nepodstatný jev (uvádíme zde jen s úmyslem zachytit údaje přesně a úplně).

Tab. 9, ČNK, lemma: datum

Nsg.	datum	5630	Npl.	data/datumy	4438/24
Gsg.	data/datumu	5235/62	Gpl.	dat/datumů	9548/7
Dsg.	datu/datumu	2999/10	Dpl.	datům	348
Asg.	datum	9948	Apl.	data/datumy	6050/21
Lsg.	datu/datumu	1960/45	Lpl.	datech/datumech	432/1
Isg.	datem/datumem	3525/60	Ipl.	daty/datumy	985/2

Tab. 10, ČNK, lemma: ultimátum

Nsg.	ultimátum/ultimatum	427/35	Npl.	ultimáta/ultimata	42/5
Gsg.	ultimáta/ultimata	281/15	Gpl.	ultimát/ultimat	52/6
Dsg.	ultimátu/ultimatu	55/4	Dpl.	ultimátům	11
Asg.	ultimátum/ultimatum	1543/93	Apl.	ultimáta/ultimata	186/9
Lsg.	ultimátu/ultimatu	70/7	Lpl.	ultimátech	10
Isg.	ultimátem/ultimatem	83/10	Ipl.	ultimáty/ultimaty	19/1

Jestliže je tvarotvorná báze zakončena vokálem, tvary singuláru se tvoří také podle MĚSTO, ale plurálové skloňování přechází (kromě Npl., Apl. a popř. Vpl.) k měkkému typu podle MOŘE. Toto dokládají také výsledky z korpusu SYN2009pub, jména *jubileum* a *stadium* jsou zde skloňována přesně podle tohoto vzorce. V korpusu se vyskytlo podobně jako u *ultimátum* také *stádium*, tedy s dlouhou samohláskou v kořeni slova. Obdobně jako v předchozím případě Pravidla českého pravopisu kodifikují podobu slova s krátkou samohláskou,¹⁹ což můžeme podložit také poměrem výskytů jednotlivých podob slova v korpusu, kde tvary s krátkým vokálem vždy několikanásobně převyšují ty s vokálem dlouhým. Nicméně

¹⁹ Slovník spisovné češtiny uvádí totéž.

co se týče souboru tvarotvorných formantů, je u obou lemmat tentýž, proto kvantitu samohlásky nepovažujeme pro náš výzkum za relevantní.

Tab. 11, ČNK, lemma: jubileum

Nsg.	jubileum	1556	Npl.	jubilea	321
Gsg.	jubilea	1964	Gpl.	jubileí	186
Dsg.	jubileu	2318	Dpl.	jubileím	79
Asg.	jubileum	3094	Apl.	jubilea	328
Lsg.	jubileu	134	Lpl.	jubileích	50
Isg.	jubileem	115	Ipl.	jubilei	20

Tab. 12-1, ČNK, lemma: stadium

Nsg.	stadium	559	Npl.	stadia	107
Gsg.	stadia	911	Gpl.	stadií	142
Dsg.	stadiu	132	Dpl.	stadiím	13
Asg.	stadium	288	Apl.	stadia	138
Lsg.	stadiu	4739	Lpl.	stadiích	327
Isg.	stadiem	124	Ipl.	stadii	57

Tab. 12-2, ČNK, lemma: stádium

Nsg.	stádium	47	Npl.	stádia	28
Gsg.	stádia	196	Gpl.	stádií	72
Dsg.	stádiu	49	Dpl.	stádiím	2
Asg.	stádium	34	Apl.	stádia	30
Lsg.	stádiu	1340	Lpl.	stádiích	109
Isg.	stádiem	33	Ipl.	stádii	29

Také u jmen zakončených na *-um* jsme experimentálně ověřovali výskyt tvarů odlišných od těch objevujících se v korpusu SYN2009pub. Nalezli jsme ale jen dvě užití tvaru *ultimátumu*, tři *ultimátůmů* a čtyři *stádiumu*. Způsob deklinace těchto apelativ můžeme tedy označit za výrazně ustálený.

3.1.5 -on: AKORDEON, EPITETON

Navzdory souhláskovému zakončení jsou substantiva řeckého původu na *-on* středního rodu. V češtině se ta, jejichž tvarotvorná báze je zakončena na konsonant, se zcela zařadila k deklinačnímu typu MĚSTO s výjimkou Nsg. a Asg. (popř. Vsg.), přičemž se cizí formant *-on* ve zbylých pádech odsouvá. Ta jména, která mají

vokalickou finálu tvarotvorného základu, se v singuláru skloňují rovněž dle MĚSTO, v plurálu pak podle MOŘE (mimo Npl., Apl. a Vpl.).

Apelativum *akordeon* se v rámci českého systému se svým neobvyklým zakončením vyrovnalo jiným způsobem. Specifická cizí koncovka se stala součástí tvarotvorné báze a na základě konsonantického zakončení základu (s nulovou koncovkou) přešel lexém od středního k mužskému rodu a zcela systematicky se skloňuje dle typu HRAD.²⁰ Takto bylo substantivum užíváno autory textů a také náležitě morfologicky označeno tvůrci korpusu jako neživotné maskulinum. Jako neutrum s deklinací dle MĚSTO (a v pl. dle MOŘE) se v korpusu neobjevilo.

Ani internetové vyhledávání nedokládá výskyty tvarů jména skloňovaných dle typu domácích neuter. Tvar *akordea* (předpokládaný Gsg., Npl. a Apl.) Google sice našel, ale většinou odkazoval k nominativu (vlastního) jména ženského rodu. Ostatní tvary dle MĚSTO či v pl. MOŘE se objevili vždy pouze jedenkrát, a to s odkazem na skripta Boženy Bednařikové (2011).

Tab. 13, ČNK, lemma: akordeon

Nsg.	akordeon	462	Npl.	akordeony	21
Gsg.	akordeonu	141	Gpl.	akordeonů	93
Dsg.	akordeonu	9	Dpl.	akordeonům	1
Asg.	akordeon	711	Apl.	akordeony	24
Lsg.	akordeonu	3	Lpl.	akordeonech	1
Isg.	akordeonem	114	Ipl.	akordeony	8

Na rozdíl od *akordeon* si *epiteton* svou příslušnost k neutřům zachovalo a přestože frekvence tohoto jména v SYN2009pub je velmi nízká, těch několik málo nalezených užití dokládá výše popsané začlenění k typu MĚSTO. Jediným náznakem kolísání je jeden výskyt Ipl. ve tvaru *epitetonu*, který naznačuje případný podobný vývoj jako u *akordeon*, tvar je označen jako Ipl. neživotného mužského jména.²¹ Při našem výzkumu se objevilo také lemma *epiteto*, v jehož podobě bychom mohli spatřovat snahu o úplné přizpůsobení se deklinačnímu typu MĚSTO. Jméno bylo však v této formě užito pouze dvakrát, tímtež autorem a navíc v obou případech v citátovém výrazu (*epiteto non constance a epiteto non ornance*²²).

²⁰ Což je rovněž ve shodě s Pravidly českého pravopisu, kde je toto jméno označeno jako maskulinum.

²¹ Ačkoli Pravidla českého pravopisu kodifikují jméno jako neutrum.

²² *Epiteton constans* je literárněvědný termín pro ustálený básnický přívlastek, *epiteton ornans* znamená básnický přívlastek zdobný, resp. vyjádřený esteticky příznakovým způsobem.

Excerptum z výsledků vyhledávače Morfeo dokládá maskulinní tvary jména *epiteton* častěji, avšak stále jen v malé míře (viz tab. 14-2), nízký je však také výskyt jména jako neutra, jednoznačné hodnocení tedy není na místě, můžeme snad jen poukázat na skutečnost, že jména jakožto maskulina bylo užito i v jiných pádech než v Ipl. (jak tomu bylo při korpusovém šetření) – a to v Gsg., Lsg. (příčemž tvar neutra nalezen nebyl), Npl. a Lpl.

Na Google.cz jsme ověřovali užití Nsg. (potažmo také A sg., Vsg.) v podobě *epiteto*. Vyhledávač vykázal 929 nálezů, tedy asi jednu desetinu vůči počtu užití tvaru s původní koncovkou (celkem asi 9 440). To již není zanedbatelné množství a mohli bychom proto uvažovat o snaze přizpůsobit Nsg. jména domácímu systému, resp. snahu odstranit nesystémovou koncovku. Řada odkazů směřovala opravdu ke jménu *epiteton*, některé výskyty však byly užity v cizojazyčných textech²³ či slovnících (mnohdy románských jazyků). Kontrola všech nálezů nebyla vzhledem k jejich počtu možná, proto uvedenou hodnotu považujeme za relativní.

Tab. 14-1, ČNK, lemma: epiteton

Nsg.	epiteton	2	Npl.	epiteta	6
Gsg.	epiteta	1	Gpl.	epitet	4
Asg.	epiteton	6	Apl.	epiteta	7
Lsg.	X	0	Lpl.	epitetech	1
Isg.	epitetem	3	Ipl.	epitety/epitetonu	5/1

Tab. 14-2, Morfeo – excerpoval Lukáš Chytil

Nsg., A sg., Vsg.	epiteton	304
Gsg.	epiteta epitetonu	4 1
Dsg.	epitetu	3
Lsg.	epitetonu	2
Isg.	epitetem	52
Npl., Apl., Vpl.	epiteta epitetonu	231 19
Dpl.	epitetům	2
Lpl.	epitetech epitetonu	5 3
Ipl.	epitety	64

²³ A to přestože bylo vyhledávání pomocí filtru omezeno pouze na češtinu.

3.1.6 -en: NOMEN (PRONOMEN)

Střídání *-en-* s *-in-* u jmen středního rodu, která jsou v Nsg. zakončena na *-en* se nám na materiálu, který poskytuje korpus SYN2009pub, prokázat nepodařilo. Důvodem je minimální výskyt apelativ tohoto typu. Jediným nalezeným bylo *nomen* s celkovým počtem výskytů 87. U konkrétních výskytů byly určeny jednotlivé pády (podle morfologického značkování), avšak lexém zůstal vždy v základním tvaru, resp. jméno nebylo skloňováno. Příčinou tohoto výsledku je však skutečnost, že ve většině případů bylo námi zkoumané apelativum součástí citátového výrazu *nomen omen*²⁴, popř. *nomen nescio*²⁵, a to v 59 případech, tedy téměř v 70 procentech nálezů. Dalších 18 výskytů bylo součástí názvu a v důsledku toho nedocházelo k jejich deklinaci.

Tab. 15, ČNK, lemma: nomen

Nsg.	nomen	52
Gsg.	nomen	11
Asg.	nomen	8
Lsg.	nomen	1
Isg.	nomen	15

Pokusili jsme se deklinaci apelativa *nomen* ověřit také na textech přístupných prostřednictvím Googlu, bohužel ani na základě tohoto vyhledávání nemůžeme výše popsané skloňování doložit, nalezené výskyty patřily k propriu ženského rodu.

Proto jsme pomocí internetu podrobili jazykovému šetření také příbuzné *pronomem* (v korpusu se nevyskytující). U tohoto apelativa jsme našli všechny tvary paradigmatu utvořené náležitě dle typu MĚSTO (kromě Nsg. a Asg.) s alternací hlásky kmenotvorné přípony (viz tab. 16).

Tab. 16, Google

Nsg., Asg.	pronomem	3980
Gsg., Npl., Apl.	pronomina	1850
Dsg., Lsg.	pronominu	6
Isg.	pronominem	37
Gpl.	pronomin	308
Dpl.	pronominům	7
Lpl.	pronominech	30
Ipl.	pronominy	25

²⁴ *Nomen omen* je latinské rčení, kterým chce autor výroku říci, že jméno osoby či místa vyjadřuje charakteristickou vlastnost svého nositele.

²⁵ *Nomen nescio* je latinský citát v češtině znamenající neznám jména či jméno neznámé.

3.2 JMÉNA S ODCHYLKAMI V DEKLINACI

3.2.1 -a: BOA, STOA, IDEA

Tato jména ženského rodu patří ke skupině přejatých slov, která se díky svému zakončení v Nsg. mohou bez problému zařadit (resp. řadí se) k některému z českých skloňovacích typů, ale v důsledku neobvyklého zakončení tvarotvorné báze dochází při deklinaci k jistým odchylkám. Příčinou kolísání mezi dvěma typy je vokál, který předchází koncovému *-a*. U substantiv na *-oa* je ve tvarech Dsg., Lsg. a Gpl., tvořených podle typu RŮŽE, před koncovým vokálem vyslovována tzv. přechodová hláska [j] (není však zaznamenána v písmu). Zbylé tvary paradigmatu jsou v souhlasu se zakončením základního tvaru dle ŽENA.

Na materiálu zvoleného korpusu se nám adaptace těchto feminin domácímu systému prokázat nepodařilo. Apelativum *boa* se v korpusu vyskytovalo celkem 69krát a zůstalo zcela nesklonné. Na základě kontextů jednotlivých výskytů jsme určili jejich pád a pro orientaci sestavili níže uvedenou tabulku č. 17. Nízká frekvence jména *stoa* byla značným omezením pro analýzu míry přizpůsobení se substantiva domácí deklinaci, kromě základního tvaru jsme našli pouze Gsg., jehož tvary byly utvořeny systémově (typ ŽENA). Vyhledávač Bonito vykázal také 16 výskytů Asg., ve všech případech se však jednalo o špatnou lemmatizaci, proto tyto nálezy v tabulce 18 neuvádíme.

Vyhledávání na internetu bylo ztíženo neobvyklými tvary při deklinaci jmen a výsledky k lexému *boa* většinou neodkazovaly. Nálezy se týkaly zpravidla cizojazyčných jmen či názvů, případně chybně napsaných slov. Pouze online slovníky cizích slov a Pravidla českého pravopisu online uvádí u vyhledávaného jména další tvary, v nichž se jméno může vyskytovat, tedy ostatní tvary paradigmatu (např. *boou*, *boách*, *boami*, atd.).

Tvary apelativa *stoa* obdobně jako *boa* vykazovaly při vyhledávání potíže. Opět jsme narazili na odkazy k chybám či vlastním jménům (povětšinou názvům firem), dle typu ŽENA bylo jméno v singuláru skloňováno na stránkách wikipedia.cz v článku zabývajícím se stoicismem (ve výskytech od 2 do 6 nálezů u tvarů *stoy*, *stoi*, *stoou*) a dále vykázal Google 45 nálezů lexému *Ipl.* ve tvaru *stoami*, čímž můžeme podložit tvrzení o české deklinaci daného apelativa.

Tab. 17, ČNK, lemma: boa

Nsg.	boa	14	Npl.	boa	7
Gsg.	boa	3	Gpl.	X	0
Asg.	boa	13	Apl.	boa	1
Lsg.	boa	4	Lpl.	boa	2
Isg.	boa	23	Ipl.	boa	2

Tab. 18, ČNK, lemma: stoa

Nsg.	stoa	14
Gsg.	stoy	13

Přejímky na *-ea* také kombinují typ ŽENA a RŮŽE,²⁶ měkké tvary dle druhého typu jsou utvářeny z rozšířené tvarotvorné báze o přechodové *j*, a to také v ortografické podobě slova. Nsg. a Asg. se v závislosti na původní koncovce tvoří podle českého typu ŽENA, Dsg., Lsg. a Gpl. jsou dle RŮŽE a u ostatních pádů vedle sebe existují tvary obou typů.

V SYN009pub se Nsg. a Asg. vyskytly systémově dle ŽENA, u Gsg. a Isg. byly nalezeny obě dublety, přičemž v Gsg. převyšovala asi desetkrát množství nalezených tvarů typu RŮŽE (v souhlase s Mluvnici současné češtiny), v Isg. naopak více než dvacetkrát tvar dle ŽENA. V Dsg. a Lsg. se vedle tvaru *ideji* (v souladu s výše uvedenými pravidly jako *růži*) objevil také tvar *idee* u Dsg. ještě navíc *ideje*. Tyto nekodifikované tvary jsou vytvořeny koncovkou *-e*, která v těchto pádech odpovídá typu ŽENA.²⁷ Jde o zřejmou snahu systému odstranit kolísání mezi dvěma různými typy a o přiblížení celého paradigmatu pouze jednomu z nich, tedy typu ŽENA. Z nalezených plurálních tvarů vybočuje z normy pouze několik výskytů Gpl., v jejichž psané formě autoři nezaznačili přechodové *j*, které je při deklinaci tohoto lexému náležité. Nulový výskyt Npl. a minimální počet nálezů Apl. dle typu ŽENA potvrzuje převahu tvarů dle RŮŽE, stejně tak i v ostatních plurálních pádech převládá měkký typ. Mluvnice současné češtiny hodnotí poměry četností tvarů v Dpl., Lpl. a Ipl. jako zhruba 4:1 ve prospěch variant dle RŮŽE, toto plně potvrzujeme pro Lpl. a Ipl., poměr tvarů Dpl. v našem materiálu je 2,5:1 (RŮŽE ku ŽENA).

²⁶ Mluvnice současné češtiny uvádí jméno *idea* jako nejfrekventovanější apelativum stojící mezi vzory ŽENA a DUŠE (naše RŮŽE).

²⁷ Dsg. a Lsg. v podobě *idey* vedle kodifikované podoby *ideji* nalezneme v Mluvnici současné češtiny.

Tab. 19, ČNK, lemma: idea

Nsg.	idea	2571	Npl.	ideje	414
Gsg.	idey/ideje	52/513	Gpl.	idejí/ideí	1005/60
Dsg.	ideji/idee/ideje	127/15/1	Dpl.	ideám/idejím	46/118
Asg.	ideu	1488	Apl.	idey/ideje	3/589
Lsg.	ideji/idee	61/4	Lpl.	ideách/idejích	21/85
Isg.	ideou/idejí	747/34	Ipl.	ideami/idejemi	49/215

3.2.2 -o: EMBRYO, RÁDIO

Také přejatá neutra zakončená na *-o*, kterému předchází vokál, vykazují při deklinaci odchylky od českého typu MĚSTO a v určitých plurálových tvarech přijímají koncovky podle MOŘE, čehož je příčinou přechodové [j], které je vyslovováno mezi vokály. Substantiva na *-i/yo*, mezi něž patří naše dvě apelativa, mají koncovky měkkého vzoru v Gpl., Dpl., Lpl. a Ipl.²⁸ Nálezy v SYN2009pub potvrdily pro obě námi zvolená jména výše uvedené, které je také v souhlasu s Mluvnicí češtiny 2. Jediným vybočením z kodifikace byly nálezy Nsg. a Asg. lexému *rádio*, u nichž nebyla v písmu zaznačena kvantita samohlásky.²⁹

Excerptum z Morfeo.cz vykazuje jedinou odchylku od kodifikace, a to zachycení vyslovované přechodové hlásky [j] také v písmu (viz tab. č. 21-2), tyto z ortografického hlediska chybné tvary se však vyskytovaly v minimálním počtu.

Tab. 20, ČNK, lemma: embryo

Nsg.	embryo	524	Npl.	embrya	295
Gsg.	embrya	594	Gpl.	embryí	1035
Dsg.	embryu	20	Dpl.	embryím	16
Asg.	embryo	266	Apl.	embrya	323
Lsg.	embryu	46	Lpl.	embryích	57
Isg.	embryem	55	Ipl.	embryi	97

²⁸ U jmen s jinou vokalickou finálou tvarotvorné báze (tedy s *-a-*, *-u-*, nebo *-e-*) odpovídá koncovka typu MOŘE pouze v Gpl.

²⁹ Pravidla českého pravopisu připouštějí pouze dlouhý vokál. Krátkou variantu kořene uvádí Slovník spisovné češtiny pouze ve složeninách (kdy je *radio-* prvním členem).

Tab. 21-1, ČNK, lemma: rádio

Nsg.	rádio/radio	2126/144	Npl.	rádia	1602
Gsg.	rádia	5806	Gpl.	rádií	2190
Dsg.	rádiu/radiu	368/18	Dpl.	rádiím	118
Asg.	rádio/radio	5187/161	Apl.	rádia	882
Lsg.	rádiu/radiu	3060/69	Lpl.	rádiích	1104
Isg.	rádiem/radiem	1481/136	Ipl.	rádií	157

Tab. 21-2, Morfeo – excerpovala Markéta Jargusová

Nsg., Asg.	rádio rádijo	1658994 79
Gsg., Npl., Apl.	rádia rádija	1614658 47
Dsg., Lsg.	rádiu rádiju	1605694 50
Isg.	rádiem rádijem	1601562 5
Gpl.	rádií rádijí	1569687 7
Dpl.	rádiím	1 67270
Lpl.	rádiích rádijích	1600998 7
Ipl.	rádií rádiji	1601175 2

3.3 JMÉNA S VÝRAZNĚ CIZÍMI DEKLINAČNÍMI FORMANTY ZAKONČENÝMI NA KONSONANT

Jedná se o apelativa mužského rodu, pro něž je charakteristické neobvyklé zakončení Nsg. (popř. Asg). Jména jsou zakončena konsonanticky, avšak příslušná souhláska není dle očekávání finálou tvarotvorného základu, ale patří k cizímu, latinskému či řeckému, tvarotvornému formantu.

3.3.1 -us (životná): HOMUNKULUS, SKARABEUS, GÉNIUS

V Nsg. si čeština původní deklinační formant *-us* u životných apelativ podržuje, v ostatních tvarech paradigmatu jej již odsouvá a přidává koncovky domácích typů. U maskulin, jejichž tvarotvorná báze je zakončena konsonanticky nebo na vokál *-e*,³⁰ odpovídá deklinace domácímu typu PÁN (zvolené *homunkulus*,

³⁰ S výjimkou některých, jež se v plurálu skloňují dle MUŽ (např. *farizeus*, *pygmeus*).

skarabeus). Maskulina animata s vokalickou finálou *-i* před formantem *-us* se skloňují v singuláru také dle PÁN, v plurálu však podle MUŽ.

V textech vybraného materiálu byla tato jména zastoupena jen velmi málo (s výjimkou *génus*). Přesto můžeme na základě několika nálezů, které nastiňují systém deklinace jednotlivých přejímek, potvrdit výše uvedená pravidla pro námi zvolená apelativa. Způsob deklinace substantiva *homunkulus* v korpusu dokládá naše tvrzení o zařazení k typu PÁN, v plurálu to pak potvrzuje především několik výskytů Apl. tomuto odpovídajících.

Data sesbíraná prostřednictvím portálu Google dokládají mnohem pestřejší paradigmata. Kromě převažujících tvarů tvořených domácími koncovkami typu PÁN od původního základu se na internetu vyskytovaly také tvary tvořené od tvarotvorné báze rozšířené o cizí koncovku, tedy od *homunkulus-* namísto od *homunkul-* (rovněž dle českého PÁN s výjimkou Gsg./Asg., u nichž se objevily také tvary utvořené podle typu MUŽ). Počet nálezů takto vytvořených se však vyskytoval vždy jen v řádech jednotek (opět s výjimkou Gsg./Asg. v podobě *homunkuluse*, jichž bylo nalezeno 31), zatímco náležitých tvarů byly stovky až tisíce (viz tab. 22-2) a můžeme tak nekodifikovaný způsob utváření označit za ojedinělý. V textech přístupných pomocí Googlu se vyskytoval také Nsg. adaptovaný českému systému, tedy bez latinské koncovky, a to celkem 328krát (což představuje poměrně vysoký počet užití v poměru k frekvenci původního tvaru však zanedbatelný).

Tab. 22-1, ČNK, lemma: *homunkulus*

Nsg.	homunkulus/homunculus	8/1	Npl.	homunkulové	2
Gsg.	homunkula	7	Gpl.	homunkulů	3
Dsg.	homunkulovi	3	Dpl.	X	0
Asg.	homunkula	11	Apl.	homunkuly	5
Isg.	homunkulem	2	Ipl.	X	0

Tab. 22-2, Google

Nsg.	homunkulus	20400
	homunkul	328
Gsg., Asg.	homunkula	13900
	homunkulusa	8
	homunkuluse	31
Dsg., Lsg.	homunkulovi	6250
	homunkulusovi	2
	homunkulu	646
	homunkulusu	2

Vsg.	homunkule	214
	homunkulusi	4
Isg.	homunkulem	6000
	homunkulusem	10
Npl.	homunkulové	2250
	homunkuli	154
	homunkulusi	1
Gpl.	homunkulů	7000
	homunkulusů	3
Dpl.	homunkulům	81
	homunkulusům	1
Apl., Ipl.	homunkuly	1760
	homunkulusy	8
Lpl.	homunkulech	1300
	homunkulusech	1

V případě přejatého *skarabeus* dochází k ještě výraznější adaptaci domácímu systému. Vedle tvarů tvořených z původního tvarotvorného základu (*skarabe-*) se v SYN2009pub objevily také tvary s tvarotvornouází ve formě *skarab-*. K tomuto vedla dílem hybridnost zakončení v Nsg., ale dílem i spojení dvou samohlásek, které se při deklinaci objevilo a v češtině je pocíťováno jako značně neobvyklé. Již samotné lemma, k němuž jsou v korpusu přiřazeny všechny výskyty, má podobu přizpůsobenou, tedy *skarab*.³¹

Toto dokládají také výsledky internetového šetření prostřednictvím vyhledávače Google. Zde nalezneme tři způsoby deklinace daného maskulina. Prvním je skloňování, při němž je cizí koncovka pouze v Nsg. a ostatními tvary jsou utvořeny českými formanty typu PÁN od původního základu. Druhým je stejně jako u lexému *homunkulus* tvorba od tvarotvorné báze rozšířená (o řecký formant) pomocí koncovek typu PÁN a v Gsg./Asg. také MUŽ. Četnost podoby Nsg. *skarab* nemůžeme na základě internetového vyhledávání hodnotit, příčinou je homonymie lexému (ten byl na webových stránkách užít 84tisíckrát, a to ve významu typ loď, v názvech firem a výrobků, ale také v našem významu brouk). Z důvodu značného množství výskytů bylo nereálné zkoumat, v jakém významu bylo jméno užito. Doložitelné jsou ale výskyty jiných tvarů takto utvářeného paradigmatu (tedy s odstraněním nečeské koncovky). V singuláru se často objevily zejména v Gsg./Asg. a Isg. (tvořily přes 30 a 40 procent všech nalezených tvarů), v plurálu počet těchto

³¹ Tento lexém je již také kodifikován Pravidly českého pravopisu.

tvarů dokonce převyšoval množství nálezů vytvořených od původní báze (výjimkou je Dpl., viz tab. 23-2). Náš výzkum dokládá výraznou snahu o adaptaci jména domácímu systému (tuto teorie podporuje také kodifikace Nsg. v podobě *skarab* vedle *skarabeus*) a nastiňuje vývoj deklinace substantiva k úplnému začlenění do českého systému.

Tab. 23-1, ČNK, lemma: skarab

Nsg.	skarabeus/skarab	24/3	Npl.	skarabeové/skarabové	4/1
Gsg.	skarabea/skaraba	10/1	Gpl.	skarabeů/skarabů	6/4
Asg.	X	0	Apl.	skarabey/skaraby	3/1
Isg.	skarabeem	5	Ipl.	skaraby	1

Tab. 23-2, Google

Nsg.	skarabeus skarabus	31800 81
Gsg., Asg.	skarabea skarabeuse skarabeusa skaraba	10000 347 68 4790
Dsg., Lsg.	skarabeovi skarabeu skarabeusovi skarabeusu skarabovi skarabu	3230 272 109 9 203 324
Isg.	skarabeem skarabeusem skarabem	2360 60 1560
Npl.	skarabeové skarabeusové skarabeusi skarabové skarabi	1620 8 58 1620 555
Gpl.	skarabeů skarabeusů skarabů	1580 5 3460
Dpl.	skarabeům skarabeusům skarabům	70 2 59
Apl., Ipl.	skarabey skarabeusy skaraby	3380 85 4240

Lpl.	skarabeech	7
	skarabeusech	1
	skarabech	87

Odlišnost plurálových tvarů u jmen na *-ius* se nám pro *génus* podařilo prokázat, deklinace množného čísla jména odpovídá plně typu MUŽ. V SYN2009pub existuje také značné množství tvarů lemmatizovaných lexémem *genius*. Z celkového počtu 1054 výskytů bylo 849 součástí citátového výrazu *genius loci*³² a minimálně dalších 85 se objevilo v názvu či v internetové adrese. Tímto je možné vysvětlit vysokou frekvenci těchto nekodifikovaných tvarů.

Tab. 24-1, ČNK, lemma: *génus*

Nsg.	<i>génus</i>	1507	Npl.	<i>géniové</i>	212
Gsg.	<i>génia</i>	913	Gpl.	<i>géníů</i>	238
Dsg.	<i>géniovi/géníu</i>	99/26	Dpl.	<i>géníům</i>	27
Asg.	<i>génia</i>	395	Apl.	<i>génie</i>	30
Lsg.	<i>géniovi/géníu</i>	57/6	Lpl.	<i>géníích</i>	7
Isg.	<i>géníem</i>	194	Ipl.	<i>génii</i>	20

Tab. 24-2, ČNK, lemma: *genius*

Nsg.	<i>genius</i>	575	Npl.	<i>geniové</i>	7
Gsg.	<i>genia</i>	188	Gpl.	<i>geníů</i>	6
Dsg.	<i>geniovi/geniu</i>	2/30	Dpl.	X	0
Asg.	<i>genia</i>	142	Apl.	<i>genie</i>	16
Lsg.	<i>geniovi/geniu</i>	1/14	Lpl.	<i>geníích</i>	1
Isg.	<i>geníem</i>	70	Ipl.	<i>genii</i>	2

Také pro substantivum *génus* můžeme díky internetu doložit různé typy deklinace, kromě kodifikované podoby dle PÁN v singuláru a MUŽ v plurálu jsme našli již méně četné výskyty tvarů utvářených od základu širšího, tj. takového, za nějž je považována podoba Nsg. včetně přejaté koncovky, a to rovněž s tvarotvornými formanty typu PÁN v jednotném čísle a MUŽ v čísle množném, s výjimkami, které představují Gsg./Asg. *géníuse* dle MUŽ (ačkoli mohou být také Vsg. dle PÁN vzhledem k množství výskytů není pádová příslušnost zcela prokazatelná, náhodně zkoumané výskyt náležely ke výše zmíněný a v tabulce 24-3 uvedeným pádům) a Apl./Ipl. dle PÁN.

³² Slovní spojení latinského původu *genius loci* v doslovném překladu znamená duch místa. Bývá jím označováno místo se specifickou atmosférou (či atmosféra jako taková).

Tab. 24-3, Google

Nsg.	génius	1190000
Gsg., Asg.	génia	460000
	géniusa	427
	génieuse	3280
Dsg., Lsg.	géniovi	28300
	géniusovi	695
Vsg. (Npl.)	géniusi	8330
Isg.	géniem	53300
	génieusem	1260
Npl.	géniové	126000
	géniusové	132
Gpl.	géniů	98900
	géniusů	707
Dpl.	géniům	36100
	géniusům	36
Apl. (Vsg.) ³³	génie	29700
Apl., Ipl.	géniusy	700
Lpl.	géníích	7070
	géniusích	2
Ipl.	génii	16800

3.3.2 -us (neživotná): APLAUS, CYKLUS, RÁDIUS³⁴

Neživotná maskulina tohoto typu si zachovávají původní koncovku v Nsg. a také v Asg³⁵. Jestliže latinskému *-us* předchází konsonantická finála nebo vokalické *-e-*, řadí se tato substantiva k českému typu HRAD. Odlišná je flexe skupiny takovýchto mužských přejímek, jejichž tvarotvorná báze je zakončena vokálem *-i*. V singuláru zůstává deklinace dle HRAD, resp. dle podtypu LES, plurálové skloňování pod vlivem *-i*, jež předchází původní koncovce, odpovídá měkkému typu STROJ.

Zcela dle výše uvedených pravidel byl v textech zvoleného korpusu skloňován *cyklus*. Pro *aplaus* je toto nemyslitelné, proto došlo k adaptaci jiným způsobem, a to tak, že nezvyklé zakončení Nsg. se stalo součástí základu slova (rozšířeného o kmenotvornou příponu) a všechny tvary byly vytvořeny z tohoto

³³ Tvar *génie* pro Vsg. jsme při kontrole arbitrárně zvolených textů nenalezli, přesto pád ke tvaru uvádíme s předpokladem jeho výskytu v tak rozsáhlém materiálu.

³⁴ Podrobně se těmito apelativy zabývají Alena Chmelová a Miroslav Sedláček ve článku Přejatá podstatná jména obecná zakončená na *-us*.

³⁵ V souhlasu s homomorfií neživotných maskulin v těchto pádech.

„nového“ kmene pomocí pádových koncovek typu HRAD. Touto formou bylo utvářeno rovněž paradigma lexému *rádus*, vždy se základem rozšířeným o latinskou koncovku (ačkoli Pravidla českého pravopisu kodifikují jen podobu s dlouhou samohláskou, kolísání kvantity vokálu v kořeni slova nepovažujeme v rámci našeho výzkumu za relevantní). Tvary vytvořené od původní tvarotvorné báze jsme v našem materiálu nenalezli, což je v rozporu s Mluvnicí současné češtiny, která uvádí častější skloňování podle HRAD.³⁶

Některá apelativa tohoto typu ztrácejí v Nsg. a Asg. koncové *-us* (jako např. *tyfus – tyf*) a vyrovnávají tak nesrovnalost, kterou tyto pády představují. U námi sledovaných jmen můžeme o tomto uvažovat u *cyklus*, korpusové šetření dokládá 9 výsledků lemmatu *cykl*, pouze jeden z nich byl však užit ve významu pravidelně se opakující etapy. Experimentálně jsme tento tvar zadali také do vyhledávače na internetu, bohužel i zde se v nepřeberném množství nálezů vyskytoval ve významu opakující se etapy pouze výjimečně (většina odkazovala k cyklistice). Portál Morfeo.cz vykázal rovněž ojedinělé nálezy utvořené analogicky k Nsg., tedy připojením domácích formantů typu HRAD k základu *cyklus-* (viz tab. 25-2).

Tab. 25-1, ČNK, lemma: *cyklus*

Nsg.	<i>cyklus</i>	8479	Npl.	<i>cykly</i>	684
Gsg.	<i>cyklu</i>	13558	Gpl.	<i>cyklů</i>	1426
Dsg.	<i>cyklu</i>	323	Dpl.	<i>cyklům</i>	86
Asg.	<i>cyklus</i>	5060	Apl.	<i>cykly</i>	858
Lsg.	<i>cyklu</i>	2430	Lpl.	<i>cyklech</i>	840
Isg.	<i>cyklem</i>	890	Ipl.	<i>cykly</i>	166

Tab. 25-2, Morfeo – excerpovala Pavlína Bednářová

Nsg.	<i>cyklus</i>	143209
Gsg.	<i>cyklu</i> <i>cyklusu</i>	66659 42
Dsg., Lsg.	<i>cyklu</i> <i>cyklusu</i>	7261 3
Asg.	<i>cyklus</i>	1953
Isg.	<i>cyklem</i> <i>cyklusem</i>	11527 11

³⁶ Autor oddílu V. Kodýtek užívá místo našeho typu HRAD vzor CYKLUS, který zde vymezuje především pro přejatá neživotná maskulina s nenulovou koncovkou *-us*. Proti němu pak staví vzor LIST, k němuž řadí ta jména, jejichž zakončení *-us* není koncovkou, ale součástí tvarotvorné báze slova. My se však pro přehlednost držíme typů tradiční gramatiky.

Npl.	cykly cyklusy	51389 28
Gpl.	cyklů cyklusů	14515 8
Dpl.	cyklům cyklusům	875 1
Apl.	cykly cyklusy	363 4
Lpl.	cyklech cyklusech	13016 1
Ipl.	cykly cyklusy	433 1

Pro lexém *aplous* jsme našli také tvary vytvořené koncovkami typu HRAD od základu *aplaud-*, tedy takového, od něž jsou tvořeny slovesné tvary. Nebylo jich mnoho (tab. 26-2), nejsou systémové a rozhodně ne náležité a případný vývoj paradigmatu tohoto maskulina se tímto směrem jistě ubírat nebude. Považujeme však jejich výskyt zajímavý a proto jej zde zmiňujeme.

Tab. 26-1, ČNK, lemma: *aplous*

Nsg.	<i>aplous</i>	721	Npl.	<i>aplousy</i>	13
Gsg.	<i>aplousu</i>	391	Gpl.	<i>aplousů</i>	14
Dsg.	<i>aplousu</i>	35	Dpl.	X	0
Asg.	<i>aplous</i>	1362	Apl.	<i>aplousy</i>	7
Lsg.	<i>aplousu</i>	52	Lpl.	<i>aplausech</i>	1
Isg.	<i>aplaudem</i>	428	Ipl.	<i>aplousy</i>	3

Tab. 26-2, Google

Nsg., Asg.	<i>aplous</i>	247000
Gsg., Dsg., Lsg.	<i>aplousu</i> <i>aplaudu</i>	83000 140
Isg.	<i>aplaudem</i> <i>aplaudem</i>	57000 10
Npl., Apl., Ipl.	<i>aplousy</i> <i>aplaudy</i>	3260 7
Gpl.	<i>aplousů</i>	6960
Dpl.	<i>aplousům</i> <i>aplaudům</i>	59 4
Lpl.	<i>aplausech</i> <i>aplaudech</i>	225 2

Ověřit, zda s lexémem *rádus* bylo nakládáno také obdobně jako s *cyklus* – tedy zda jméno přijímalo české koncovky i přímo k původnímu tvarotvornému základu, nebylo pomocí Googlu vzhledem k homomorfii s tvary paradigmatu neutra *rádio* možné, vyhledávač vykazoval nálezy v řádech desetitisíců a odkazy směřovaly k textům pojednávajícím o masmédiu či rozhlasovém přijímači, nikoli k námi sledovanému jménu. Předpokládáme, že správně sesbíraná jsou data z portálu Morfeo (za chybu považujeme pouze tvar Npl. *rádia*, který není náležitý, tím je podoba *rádie*, kterou jsme se pokusili bezvýsledně dohledat v Googlu – našli jsme jen překlepy v zápisu jiných tvarů). Ta dokládají skloňování také způsobem, který se v materiálu ČNK neobjevil, jeho nepřítomnost zejména v množném čísle (kromě 4 výskytů Gpl.) potvrzují ústup tohoto typu deklinace daného apelativa.

Tab. 27-1, ČNK, lemma: rádus

Nsg.	rádus/radius	163/18	Npl.	rádusy	2
Gsg.	rádusu/radiusu	5/2	Gpl.	rádusů/rádusů	1/1
Asg.	rádus/radius	189/21	Apl.	rádusy	1
Lsg.	rádusu/radiusu	4/1	Lpl.	rádiusech/rádiusech	1/1
Isg.	rádiusem/rádiusem	8/3	Ipl.	rádusy/rádusy	2/1

Tab. 27-2, Morfeo – excerpovala Pavlína Bednářová

Nsg.	rádus	20090
Gsg.	rédia	374
	rádusu	606
Dsg., Lsg.	rádiu	124
	rádusu	18
Asg.	rádus	14
Isg.	rádiem	228
	rádiusem	1 062
Npl.	rédia	357
Gpl.	rádusů	269
	rádiů	4
Dpl.	rádusům	10
Apl.	rádusy	19
Lpl.	rádiusech	67
Ipl.	rádusy	32

3.3.3 -os (životná): DISKOBOLOS, STRATÉGOS

U životných jmen mužského rodu zakončených na *-os* bývá tato řecká koncovka zachována v Nsg., ostatní tvary jsou tvořeny od původního základu a pádové koncovky odpovídají deklinačnímu typu PÁN.

Frekvence lexému *diskobolos* v korpusu je velmi nízká, kromě 19 užití základního tvaru se zde vyskytoval pouze šestkrát, a to v Gsg., Npl. a Gpl. (viz tab. 28-1), přičemž nalezené tvary korespondovaly s domácím PÁN. Mimo to jsme našli také dvakrát použité *diskobol* (pod stejným lemmatem, užitó v obou případech v Nsg. a morfologicky označeno jako slovní tvar, který nebyl morfologickou analýzou rozpoznán). Ačkoli se jedná o minimální počet dokladů, mohli bychom toto označit za snahu o výraznější adaptaci domácímu deklinačnímu systému, tedy o odstranění cizího formantu v Nsg. či analogické vyrovnání k zbylým tvarům paradigmatu. Tento vývoj potvrzuje také šetření prostřednictvím Google.com, kde tvar bez řecké koncovky tvořil 17 % všech nalezených užití. Mimo to bylo jméno skloňováno také s původním formantem, který se stal součástí tvarotvorného základu, a to podle domácího PÁN, v Gsg./Asg. vícekrát dle MUŽ (jako Vsg. jsme tvar nenalezli). Četnost těchto tvarů není příliš vysoká (viz tab. 28-2) a nepoukazuje na vývoj deklinace tímto směrem.

Tab. 28-1, ČNK, lemma: diskobolos

Nsg.	diskobolos	19	Npl.	diskobolové	1
Gsg.	diskobola	2	Gpl.	diskobolů	3

Tab. 28-2, Google

Nsg.	diskobolos	8820
	diskobol	1870
Gsg., Asg.	diskobola	5230
	diskobolose	303
	diskobolosa	1
Dsg., Lsg.	diskobolovi	239
	diskobolu	9
	diskobolosovi	1
	diskobolosu	69
Vsg.	diskobole	36
	diskobolosi	1

Isg.	diskobolem	3750
	diskobolosem	1
Npl.	diskobolové	312
	diskobolosoové	2
	diskobolosi	2
Gpl.	diskobolů	274
	diskobolosů	1
Dpl.	diskobolům	6
	diskobolosům	2
Apl., Ipl	diskoboly	28
	diskobolosy	3
Lpl.	diskobolech	2
	diskobolosech	1

Tvary apelativa *stratégos* jsme v korpusu našli pod dvěma lemmaty, tedy pod původním s řeckou koncovkou a pod počestěnou podobou lexému bez cizí koncovky (tj. *stratég*). Přičemž poměr celkových počtů výskytů, které byly zahrnuty pod daná lemmata, je zcela vyrovnaný³⁷ (lemma *stratégos* celkem 1048 výskytů, *stratég* celkem 1045).

V Nsg. autoři textů korpusu užili pouze kratší tvar jména, tj. *stratég*, původní *stratégos* se v materiálu vůbec neobjevilo.³⁸ Soubory deklinačních formantů jsou však u obou lemmat totožné (Lsg. a Lpl. byl nalezen pouze pro *stratégos*) a ve shodě s typem PÁN.

Tab. 29-1, ČNK, lemma: *stratég*

Nsg.	<i>stratég</i>	919	Npl.	<i>stratégové/strategové</i>	23/4
Gsg.	<i>stratéga</i>	18	Gpl.	<i>stratégů</i>	32
Dsg.	<i>stratégovi/strategovi</i>	1/1	Dpl.	<i>stratégům</i>	3
Asg.	<i>stratéga</i>	11	Apl.	<i>stratégie/strategy</i>	7/2
Isg.	<i>stratégem/strategem</i>	20/1	Ipl.	<i>stratégie</i>	3

³⁷ Při našem výzkumu jsme nebrali v potaz ty nálezy lemmatu *stratég*, jež k němu byly přiřazeny nesprávně. Jednalo se většinou o součásti názvu či anglických vět (ve významu strategie, anglicky strategy).

³⁸ Lexém v původní podobě (s cizí koncovkou) neuvádí ani Pravidla českého pravopisu ani Slovník spisovné češtiny. Nalezneme jej pouze v Akademickém slovníku cizích slov, a to ve formě *strategos*, bez jakéhokoli komentáře a s odkazem k heslu *stratég*. Odtud také vysvětlení pro kolísání kvantity vokálu v kořeni slova.

Tab. 29-2, ČNK, lemma: stratégos

Nsg.	X	0	Npl.	stratégové	465
Gsg.	stratéga	119	Gpl.	stratégů	188
Dsg.	stratégovi/stratégu	12/1	Dpl.	stratégům	47
Asg.	stratéga	51	Apl.	stratégy	45
Lsg.	stratégovi	4	Lpl.	stratézích	2
Isg.	stratégem	94	Ipl.	stratégy	20

3.3.4 -os (neživotná): EPOS, KOSMOS

Deklinace neživotných apelativ mužského rodu zakončených na *-os* odpovídá českému HRAD, s výjimkou Nsg. a Asg., kde zůstává cizí koncovka. Přičemž část těchto substantiv přijímá pádové koncovky přímo k původní tvarotvorné bázi (námi zvolené *kosmos*, dále např. *papyros*) a část se adaptovala domácímu systému intenzivněji, s úmyslem odstranit nepřírozenou odlišnost Nsg. a Asg. vůči ostatním tvarům a systému vůbec. Řecké zakončení se stalo součástí rozšířeného základu, k němuž jsou teprve připojovány příslušné domácí formanty. Takto se do českého systému začlenilo maskulinum *epos* (dále např. *chaos*).

V prostoru internetu jsme zkoumali, zda také jméno *kosmos* nemá tendence se domácí soustavě přizpůsobit tak jako *epos*, tedy paradigmaticky vyrovnaným k Nsg. V singuláru bylo jméno takto skloňováno, Gsg./Dsg./Lsg. v podobě *kosmosu* činí přibližně procento všech nálezů pro tyto pády, tvar *kosmosem* se vyskytoval ve velké míře, příčinou je ale homomorfie s vlastním jménem, s nímž bylo na webových stránkách takto nakládáno (ke zvolenému jménu bylo odkazováno v námi kontrolovaných kontextech jen zřídka, ty jsme ale vybírali nahodile – prohlédnout všechny výskyty není vzhledem k jejich celkovému počtu možné –, a proto nemůžeme tento tvar objektivně hodnotit). Rovněž tvary množného čísla se objevovaly v různých významech (často vlastních jmen), pouze pro Dpl. a Ipl. můžeme potvrdit správnost zařazení vykázaných hodnot do našeho výzkumu, jejich nízká četnost nám však nedovoluje klasifikaci.

Tab. 30, ČNK, lemma: epos

Nsg.	epos	334	Npl.	eposy	22
Gsg.	eposu	314	Gpl.	eposů	40
Dsg.	eposu	10	Dpl.	eposům	5
Asg.	epos	95	Apl.	eposy	23
Lsg.	eposu/epose	72/1	Lpl.	eposech	10
Isg.	eposem	49	Ipl.	eposy	7

Tab. 31-1, ČNK, lemma: kosmos

Nsg.	kosmos	2592	Npl.	kosmy	3
Gsg.	kosmu	1562	Gpl.	X	0
Dsg.	kosmu	21	Dpl.	X	0
Asg.	kosmos	42	Apl.	kosmy	3
Lsg.	kosmu	633	Lpl.	X	0
Isg.	kosmem	65	Ipl.	X	0

Tab. 31-2, Google

Nsg.	kosmos	434000
Gsg., Dsg., Lsg.	kosmu kosmosu	503000 6730
Isg.	kosmem kosmosem	47300 25400
Npl., Apl., Ipl.	kosmy kosmosy	28000 1040
Gpl.	kosmů kosmosů	3840 208
Dpl.	kosmům kosmosům	9 4
Lpl.	kosmech kosmosech	108 8

3.3.5 -es (životná): HERKULES

Stejně jako u jmen na *-os*, také životným maskulinům na *-es* zůstává řecká koncovka pouze v Nsg., v ostatních pádech se odsouvá a ty jsou tvořeny od původní tvarotvorné báze pomocí deklinačních koncovek typu PÁN. Substantivum *herkules* se ve zvoleném materiálu vyskytovalo zejména v Nsg. Výskyty jiných tvarů tohoto apelativa přes svou minimální frekvenci naznačují deklinaci dle příslušného domácího typu.

Ve shodě s Mluvnicí současné češtiny jsou v korpusu tvary Npl. utvářeny pouze pomocí koncovky *-ové* (a to u všech zkoumaných životných maskulin na *-es*, *-os* a *-us*). Pro *herkules* toto platí také o textech dříve dostupných na Morfeu, data shromážděná Hanou Uhrákovou nabízí kromě správných tvarů dle výše popsaného vzorce také tvary utvořené ze základu rozšířeného o latinský formant. Jejich počet je poměrně vysoký (tab. 32-2), u některých pádů dokonce převyšují (zvl. Isg. nebo Apl./Ipl.). Můžeme v tomto typu deklinace pro zvolené jméno vidět perspektivu pro příští vývoj.

Tab. 32-1, ČNK, lemma: herkules

Nsg.	herkules	142	Npl.	herkulové	4
Asg.	herkula	2	Apl.	herkuly	1
Isg.	herkulem	1	Ipl.	X	0

Tab. 32-2, Morfeo – excerpovala Hana Uhráková

Nsg.	herkules	25046
	herkul	3695
Gsg., Asg.	herkula	1500
	herkulese	85
	herkulesa	128
Dsg., Lsg.	herkulovi	319
	herkulu	105
	herkulesovi	10
	herkulesu	239
	herkulesi	2
Vsg.	herkule	80
	herkulesi	1
Isg.	herkulem	498
	herkulesem	597
Npl.	herkulové	27
	herkulesové	9
Gpl.	herkulů	14
	herkulesů	34
Dpl.	herkulům	3
	herkulesům	1
Apl., Ipl.	herkuly	18
	herkulesy	76
Lpl.	herkulech	5
	herkulesech	4
Ipl.	herkuli	1
	herkulesi	1

3.3.6 -es (neživotná): DIABETES, MAJÁLES

Řecké a latinské přejímky na *-es*, které je původně tvarotvorným formantem, náležející k neživotným maskulinům přijímají v češtině při deklinaci koncovky typu HRAD, cizí zakončení se zachovává jen v Nsg. a Asg. (popř. Vsg.). Tímto způsobem bylo v korpusu zcela pravidelně skloňováno vybrané *diabetes* (deklinační typ HRAD zde můžeme na základě výsledků vyhledávání potvrdit pouze pro singulár, a to díky

nízkému výskytu plurálových tvarů³⁹). Mimo to jsme našli 594 výsledků k lemmatu *diabet*, tedy k takovému základnímu tvaru, který se přizpůsobil ostatním pádům, cizí pozitivní koncovka byla zaměněna za domácí nulovou. Přímé užití tvaru Nsg. bez řecké koncovky se v materiálu ale reálně nevyskytovalo.

V textech na internetu se nalézá tento tvar ve vysokém počtu, ale ve velké části případů je součástí názvů či zkratk, a proto nemůžeme z těchto výsledků vyvozovat závěry. Nečekané jsou pro nás nálezy tvarů tvořených od rozšířené tvarotvorné báze, není jich v porovnání s tvary náležitými mnoho, ačkoli počet tvaru *diabetesu* (pro Gsg./Dsg./Lsg.) se pohybuje v řádu tisíců.

Tab. 33-1, ČNK, lemma: diabetes

Nsg.	diabetes	331	Npl.	X	0
Gsg.	X	0	Gpl.	diabetů	12
Dsg.	diabetu	47	Dpl.	X	0
Asg.	diabetes	206	Apl.	X	0
Lsg.	diabetu	31	Lpl.	X	0
Isg.	diabetem	267	Ipl.	X	0

Tab. 33-2, ČNK, lemma: diabet

Gsg.	diabetu	436	Gpl.	diabetů	3
Dsg.	diabetu	39	Dpl.	X	0
Lsg.	diabetu	12	Lpl.	X	0
Isg.	diabetem	104	Ipl.	X	0

Tab. 33-3, Google

Nsg.	diabetes	997000
	diabet	24200
Gsg., Dsg., Lsg.	diabetu	310000
	diabetesu	2770
Isg.	diabetem	140000
	diabetesem	788
Npl., Apl., Ipl.	diabety	2170
	diabetesy	3
Gpl.	diabetů	1640
	diabetesů	2
Dpl.	diabetům	5
	diabetesům	2
Lpl.	diabetech	1630

³⁹ Což je způsobeno samotným významem lexému.

Majáles se adaptovalo domácímú systému tak, aby byly odstraněny nepřírozené odchylky v paradigmatu, které představovaly původní koncovky v Nsg. a Asg. Latinský formant je při deklinaci chápán jako součást tvarotvorné báze, resp. jako kmenotvorná přípona, a koncovky typu HRAD jsou připojovány přímo k tomuto širšímu základu. V SYN2009pub bylo se substantivem nakládáno výhradně tímto způsobem. Jako nesklonné pomnožné femininum (jak jej dubletně uvádí Pravidla českého pravopisu i Mluvnice češtiny 2) se v korpusu nevyskytovalo.

V textech dostupných na webových stránkách jsme takto uvažované jméno našli (a to vyhledáním sousloví *ty majáles*) celkem 33krát, což představuje necelá tři procenta z počtu nálezů zadaného *ten majáles* (1120).⁴⁰ Vyskytovaly se zde také tvary utvářené od původního tvarotvorného základu *majál-* avšak pouze ojediněle (snad s výjimkou podoby Gsg./Dsg./Lsg. *majálu*, frekvenci tohoto jména sama o sobě nízká není viz tab. 34-2, ve vztahu k patřičnému *majálesu* o ní však takto můžeme smýšlet). Další vývoj apelativa v tomto způsobu deklinace nespátřujeme.

Tab. 34-1, ČNK, lemma: majáles

Nsg.	majáles	1243	Npl.	majálesy	24
Gsg.	majálesu	868	Gpl.	majálesů	43
Dsg.	majálesu	40	Dpl.	majálesům	1
Asg.	majáles	655	Apl.	majálesy	19
Lsg.	majálesu	120	Lpl.	majálesech	12
Isg.	majálesem	60	Ipl.	majálesy	6

Tab. 34-2, Google

Nsg.	majáles	2620000
Gsg., Dsg., Lsg.	majálesu majálu	408000 1330
Isg.	majálesem majálem	17800 4
Npl., Apl., Ipl.	majálesy majály	161000 4
Gpl.	majálesů majálů	22100 1
Dpl.	majálesům	210
Lpl.	majálesech	4500

⁴⁰ Jsme si vědomi, že nemůžeme tyto výsledky považovat za zcela odpovídající reálnému stavu v textech na internetu, jinou možností než užití jména ve spojení s příslušným ukazovacím zájmenem jsme ale neměli. Dokládáme zde pouze užívání jména také jako ženského plurale tantum.

3.3.7 -as: PANKREAS, ISCHIAS

Skupina maskulin se zakončením na *-as*⁴¹ je charakteristická střídáním *-s-* před koncovkou nulovou s *-t-* před pozitivním zakončením. Tento typ jmen mužského rodu byl ve zkoumaném materiálu zastoupen minimálně, přesto můžeme výše uvedené potvrdit na několika málo nalezených tvarech Gsg. a jednom výskytu Lsg. lexému *pankreas*, u nichž sledujeme alternaci hlásek před koncovým *-u*.

Jinak se přizpůsobila českému deklinačnímu systému neživotná mužská jména typu našeho *ischias*. Neobvyklé zakončení se stalo součástí tvarotvorného základu a při skloňování jsou koncovky typu HRAD připojovány k této přizpůsobené bázi. Tomuto odpovídají nalezené tvary a jméno tak můžeme označit za plně adaptované domácímu skloňování.

Internetové texty nabídly širší škálu tvarů jména *pankreas*, které zde bylo užito ve tvarech singulárních i plurálních, a to ve formách utvářených z původní tvarotvorné báze, tedy zároveň s alternací *-s-* a *-t-*, ale také tvořených od základu rozšířeném o cizí zakončení (a odstraňující tak kolísání při deklinaci), oba způsoby pomocí formantů typu HRAD. Kodifikované skloňování maskulina v textech značně převažovalo, ale je nutné podotknout, že četnost výskytů tvarů tvořených analogicky k Nsg. není zanedbatelná (alespoň v některých tvarech, srov. tab. 35-2) a můžeme v tomto způsobu ohýbání spatřovat možný vývoj dané přejímky.

Tab. 35-1, ČNK, lemma: pankreas

Nsg.	pankreas	7
Gsg.	pankreatu	27
Asg.	pankreas	7
Lsg.	pankreatu	1

Tab. 35-2, Google

Nsg.	pankreas	56600
Gsg., Dsg., Lsg.	pankreatu	82500
	pankreasu	9000
Isg.	pankreatem	3090
	pankreasem	527
Npl., Apl., Ipl.	pankreaty	73
	pankreasy	124
Gpl.	pankreatů	748
	pankreasů	21

⁴¹ Uvedené je platné také pro některá jména na *-es* (např. *herpes*).

Dpl.	pankreatům	1
	pankreasům	5
Lpl.	pankreatech	8
	pankreasech	2

Tab. 36, ČNK, lemma: ischias

Nsg.	ischias	32	Npl.	X	0
Gsg.	ischiasu	7	Gpl.	X	0
Dsg.	ischiasu	5	Dpl.	X	0
Asg.	ischias	13	Apl.	ischiasy	1
Lsg.	ischiasu	8	Lpl.	X	0
Isg.	ischiasem	11	Ipl.	X	0

3.3.8 -ns: PRÉZENS, REGENS

Stejně jako u některých apelativ na *-as* dochází k alternaci hlásek *-s-* a *-t-* v kmeni slova také u přejatých substantiv zakončených na *-ns*, které se tedy střídá s *-nt-* před pozitivními koncovkami. U neživotných maskulin odpovídá deklinace domácímu typu HRAD, životná se skloňují podle PÁN.

Malá frekvence jména *prézens* mimo odbornou oblast způsobila, že se substantivum v korpusu vyskytovalo minimálně. Celkem jsme našli jen 5 užití tohoto apelativa, přesto díky přítomnosti tvarů Dsg. a Isg. můžeme doložit konsonantické alternace (či alespoň náznak, že k nim při deklinaci dochází).

Více podkladů nám nabídly texty dostupné na internetu, v nichž bylo jméno skloňováno dle typu HRAD, a to několikanásobně častěji ve spojení se střídáním hlásek v kmeni, výjimečně byly konkrétní tvary tvořeny tak, aby k alternaci nedocházelo, tedy od takové tvarotvorné báze, za jejíž součást je považována také latinská koncovka.

Tab. 37-1, ČNK, lemma: prézens

Nsg.	prézens	2
Dsg.	prézentu	1
Isg.	prézentem	2

Tab. 37-2, Google

Nsg.	prézens	5800
Gsg., Dsg., Lsg.	prézentu prézensu	5280 63
Isg.	prézentem prézensem	366 7
Npl., Apl., Ipl.	prézenty	80
Gpl.	prézentů	7
Dpl.	prézentům	4
Lpl.	prézentech	4

Maskulinum *regens* se ve své původní formě v našem materiálu objevilo pouze třikrát, z toho dvakrát v Nsg. a jednou jako součást citátového výrazu a neskloňováno. U tohoto lemmatu se nám proto střídání hlásek prokázat nepodařilo. Naopak značné množství tvarů této přejímky bylo lemmatizováno základním tvarem vytvořeným analogicky ve prospěch tvarů většinových, tj. *regent*. Je nutné podotknout, že s oním vyrovnáním Nsg. je spojeno také významové odlišení daných podob lexému.⁴²

Tab. 38, ČNK, lemma: regent

Nsg.	regent	790	Npl.	regenti/regentové	5/2
Gsg.	regenta	58	Gpl.	X	0
Dsg.	regentovi/regentu	10/88	Dpl.	X	0
Asg.	regenta	17	Apl.	regenty	1
Vsg.	regente	1	Vpl.	X	0
Lsg.	regentovi/regentu	8/17	Lpl.	X	0
Isg.	regentem	48	Ipl.	regenty	1

3.4 INDEKLINÁBILIA

3.4.1 -e: PENÁLE, NACIONÁLE

Mnohá jména, která by se bez velkých potíží mohla díky svému zakončení zařadit k českým deklinačním typům, zůstávají na vzdory této skutečnosti neskloňná (či téměř neskloňná). K takovýmto patří také četná skupina přejatých neuter s formantem *-e* v Nsg. a zvláště těch, u nichž koncovému *-e* předchází obojetný

⁴² *Regens* ve významu ředitel či správce katolických duchovních ústavů. *Regent* jakožto zástupce panovníka či dočasný správce území nebo státu.

konsonant⁴³ (např. *promile*, *pastorále* nebo naše *nacionále*, *penále*). Ve všech pádech mají tedy tyto přejímky stejnou formu, výjimkou může být Isg. s koncovkou *-m*.

Výše uvedené potvrzuje náš výzkum a je také v soulasu s Mluvnicí češtiny 2 i Mluvnicí současné češtiny. *Penále* přes poměrně vysokou frekvenci nebylo v korpusu téměř vůbec skloňováno. Isg. se u lemmatu *penále* vyskytl pouze pětkrát, a to zakončen na *-m*, ve formě *penále* tento pád v korpusu neexistuje.⁴⁴ Dalších 19 nálezů tvaru *penálem* ve významu „peněžitá nebo majetková pokuta sjednaná n. ze zákona pro případ, že se nedodrží ustanovení hospodářské smlouvy“⁴⁵ bylo lemmatizováno lexémem *penál* s významem žakovské pouzdro (proto je tento číselný údaj v následující tabulce č. 39-1 uveden v závorce – nepatří totiž k lemmatu v hlavičce tabulky, ale pro přesnost našich údajů je relevantní).

V internetových textech bylo se jménem nakládáno jinak, bylo skloňováno, a to dvěma způsoby. Doložit můžeme skloňování v plurálových tvarech – viz tab. 39-2, a to dle typu RŮŽE (tvary Gpl., Dpl. i Lpl. jsou shodné s předpokládanou deklinací dle MOŘE, odlišný je však Ipl. *penálemi*, který určuje skloňování dle femininního typu). Singulárové tvary (kromě základního) skloňované tímto způsobem a patřící prokazatelně k lexému *penále* jsme nenalezli, podoby Isg. s domácí koncovkou *-m* patřily k apelativu *penál*. Dále jsme našli tvary tvořené dle adjektivní deklinace, a to pro Gsg./Asg. *penáleho* a Dsg *penálemu* – oba se vyskytly pouze dvakrát, a to na stránkách online slovníků cizích slov.

Tab. 39-1, ČNK, lemma: *penále*

Nsg.	<i>penále</i>	1089	Npl.	<i>penále</i>	88
Gsg.	<i>penále</i>	1909	Gpl.	<i>penále</i>	42
Dsg.	<i>penále</i>	109	Dpl.	X	0
Asg.	<i>penále</i>	2193	Apl.	<i>penále</i>	65
Lsg.	<i>penále</i>	86	Lpl.	X	0
Isg.	<i>penálem</i>	5 (+19)	Ipl.	<i>penále</i>	190

⁴³ Toto se dále týká také některých přejímek zakončených na *-e* po vokálech (např. *aloe*, *kanoe*) a u některých také po konsonantech tvrdých (např. *extempore*, *palmáre*).

⁴⁴ Mluvnice současné češtiny uvádí, že se v psaných textech varianta Isg. s koncovkou *-m* objevuje zřídka (na příkladu apelativa *finále* stanovuje výskyt tvaru na 6 %). V našem výzkumu pro lexém *penále* však varianta pro daný pád tvořila 100 % výsledků.

⁴⁵ Akademický slovník cizích slov II, L-Ž. Academia, Praha 1995, str. 578.

Tab. 39-2, Google

Gpl.	penálí	24800
Dpl.	penálím	6
Lpl.	penálích	182
Ipl.	penálemi	370

Nedostatek, který představovalo nerozlišení kategorie mluvnického čísla, byl u některých substantiv tohoto typu vyrovnáván tím způsobem, že byla přejata rovněž původní plurálová podoba zakončená na *-ia*, případně již počestěná forma s *-ie* (např. *faximilia*, *bakchanálie*), čímž byl vyřešen problém s deklinací množného čísla.

Toto se týká také námi zvoleného *nacionále*. V singulárových tvarech se vyskytuje tento lexém ve vybraném korpusu pouze pod lemmatem *nacionále*, v plurálových jednak pod tímtéž a jednak pod *nacionálie* – přejatou podobou pro množné číslo. Se změnou formy slova je spojena také změna rodové příslušnosti, plurál je hodnocen jako femininní a koncovky paradigmatu odpovídají deklinačnímu typu RŮŽE.

Vzhledem k značně chybovému morfologickému značení tohoto jména v materiálu SYN2009pub neodpovídají námi uvedené hodnoty hodnotám vykázaným vyhledávačem Bonito. S přihlédnutím k jednotlivým kontextům daných tvarů jsme výsledky náležitě upravili. V tabulkách 40-1 a 40-2 náležejících tomuto apelativu jsou uvedeny reálné počty výskytů jednotlivých pádů v korpusu.

Tab. 40-1, ČNK, lemma: nacionále

Nsg.	nacionále	5	Npl.	nacionále	13
Gsg.	nacionále	2	Gpl.	X	0
Asg.	nacionále	82	Apl.	nacionále	7
Isg.	X	0	Ipl.	nacionále	2

Tab. 40-2, ČNK, lemma: nacionálie

Npl.	nacionálie	2
Gpl.	nacionálií	2
Apl.	nacionálie	8
Ipl.	nacionáliemi	2

Autoři textů z webových stránek skloňovali také substantivum *nacionále*, zejména tvary množného čísla. A to jednak s počestěnou podobou původní plurálové koncovky *-ie* (zde je frekvence výskytů poměrně vysoká – tab. 40-3, což dokládá hojné užívání také této podoby plurálu), jednak dle typu středního rodu MOŘE a jednak dle maskulinního HRAD (viz tab. 40-4). Nalezli jsme také Isg. v podobě *nacionálem* v celkovém počtu 580 výskytů.

Tab. 40-3, Google

Npl., Apl.	nacionálie	3110
Gpl.	nacionálií	941
Lpl.	nacionáliích	9
Ipl.	nacionáliemi	136

Tab. 40-4, Google

Npl., Apl., Ipl.	nacionály	6690
Gpl.	nacionálů	1490
	nacionáli	148
Dpl.	nacionálům	262
	nacionálím	4
Lpl.	nacionálech	40
Ipl.	nacionáli	10

Na základě internetového průzkumu můžeme tedy uvést, že přejímky zakončené na *-e* označované ve většině mluvnic jako indeklinabilia v tomto nesklonném stavu neustrnuly a tendence k jejich deklinaci se v jazyce naopak objevují.

3.4.2 -i: ALIBI

Substantivum *alibi* patří k početné skupině apelativ středního rodu na *-i* (popř. *-y*), která zůstávají v češtině zcela nesklonná⁴⁶ (dalšími jsou *šasi*, *taxi*, *derby* atp.). Příčinou je právě ono neobvyklé zakončení, které česká substantiva nemají.

Celkový počet výskytů daného lemmatu v korpusu je 1719 užití a ačkoli bylo jméno použito v různých pádech na jeho formální podobu to nemělo vliv. Náš průzkum tedy potvrzuje zařazení *alibi* mezi indeklinabilia, jak jej hodnotí Mluvnice češtiny 2, Mluvnice současné češtiny i Čeština – řeč a jazyk. V materiálu nebyl

⁴⁶ Toto platí také pro některá maskulina (např. *henry*) a feminina (např. *lady*).

přítomen ani tvar Isg. s koncovkou *-m*, kterou v ojedinělých případech připouští Mluvnice současné češtiny.

Tab. 41, ČNK, lemma: *alibi*

Nsg.	<i>alibi</i>	334	Npl.	<i>alibi</i>	13
Gsg.	<i>alibi</i>	196	Gpl.	<i>alibi</i>	8
Dsg.	<i>alibi</i>	28	Dpl.	<i>alibi</i>	4
Asg.	<i>alibi</i>	1003	Apl.	<i>alibi</i>	25
Lsg.	<i>alibi</i>	12	Lpl.	<i>alibi</i>	1
Isg.	<i>alibi</i>	95	Ipl.	X	0

V materiálech přístupných na internetu se Isg. v podobě *alibim* vyskytoval, a to 710krát. Ojediněle bylo jméno skloňováno v plurálu – 14krát Gpl. *alibi* (pravděpodobně dle MOŘE), 8 nálezů Gpl. *alibů* a 2 nálezy Dpl. *alibům* podle maskuliní deklinace. Odchytkou od ortografické kodifikace je 12 400 výskytů tvaru *aliby* (v poměru k počtu výskytů správné podoby *alibi*, tj. 499 000, se však jedná o zanedbatelné množství).

4 ZÁVĚR

Na výše uvedeném materiálu jsme se pokusili zachytit a popsat současný stav adaptací latinských a řeckých přejímek v češtině. Ačkoli jsou mnohá ze zvolených substantiv v češtině již velmi dlouho, úplnému začlenění do soustavy domácího skloňování se stále brání. Jiná se hojným používáním v jazyce přizpůsobila českému systému úplně s výjimkou užití v odborné oblasti.

V námi zvoleném základním zdroji, tj. korpusu SYN2009pub, bylo se jmény nakládáno převážně dle popisů v dnes dostupných mluvnicích, což má původ v charakteru tohoto materiálu, jedná se o texty psané publicisticky, předpokládá se tedy jejich spisovnost. Nízká frekvence odchylek od kodifikované normy však představuje omezení pro popis vývojových tendencí a stav námi popisovaných apelativ cizího původu by se mohl jevit jako ustrnulý. Proto jsme výsledky korpusového šetření konfrontovali s excerpty z textů přístupných na internetu prostřednictvím vyhledávačů Google a Morfeo. Ty dokládají různorodé zacházení se sledovanými jmény a vyvrací tezi o stagnaci vývoje řecko-latinských přejímek.

Za plně adaptovaná bychom mohli označit zvolená přejatá apelativa zakončená v původním jazyce na *-is*, *-x* a *-i/yo* (ta sice vykazují při skloňování jisté odchylky, ale vždy je užito českých deklinačních formantů).

Některá jména se dokázala domácímu systému přizpůsobit s výjimkou Nsg. (neutra a neživotná maskulina také Asg.) a tento způsob skloňování si podržují (např. *ultimátum*, *stádium*, *jubileum*, *epiteton*, *cyklus*, *kosmos*, *diabetes*, ad.). Jiná – často neživotná maskulina – se s hybridností základního tvaru vyrovnala tak, že původní cizí koncovku přijala k tvarotvorné bázi a tvary paradigmatu byly utvářeny od tohoto rozšířeného základu (např. *aplous*, *rádus*, *majáles*, *ischias*, atd.). Původní neutrum *akordeon* se s neobvyklostí svého zakončení pro svůj rod vyrovnalo přechodem k maskulinům, pro něž je konsonantické zakončení běžné.

Problematickou sféru představují jména, která zachovávají při deklinaci intersegment (kmenotvornou příponu), který není pro česká substantiva typický (s výjimkou domácího typu KUŘE), patří sem *trauma*, *dogma*, *nomen*, *prézens*, *pankreas*. Čeština se však s tímto vyrovnává a zvláště u přejímek středního rodu ke kolísání či snahám o odstranění alternace nedochází. Ani u *prézens* se výrazné odchylky neobjevují, ale pro *pankreas* dokládá náš internetový výzkum občasné vyrovnání pomocí paradigmatu utvářeného od širší tvarotvorné báze.

Několika různými způsoby se s přítomností cizích formantů vyrovnávají životná maskulina. Nejčastěji si ponechávají původní koncovku v Nsg. a ostatní tvary paradigmatu jsou tvořeny pomocí koncovek českých typů PÁN nebo MUŽ. Analogicky se mnohdy přizpůsobí Nsg. ostatním pádům a cizí pozitivní zakončení je nahrazeno domácím, nulovým (např. u *skarabeus* – *skarab*). Jindy se maskulina animata (stejně jako inanimata) cizí koncovky nezbavují a naopak zbylé tvary paradigmatu přizpůsobí Nsg. (původní formant se stává součástí základu, od něž jsou tvořeny) – toto můžeme pozorovat u *herkules*.

Že adaptace přejímek z řečtiny a latiny stále pokračuje, dokládají zejména nálezy skloňování těch jmen, která bývají obvykle řazena k indeklinábiliiím (zvl. ta zakončená na *-e*). Na základě několika nálezů plurálových tvarů můžeme potvrdit, že ona nesklonnost není trvalá a nezvratná.

Naopak některá feminina, která by se díky svému zakončení mohla bez problémů zařadit k jednomu z českých deklinačních typů, zůstávají pro svou neobvyklost (resp. pro neobvyklost dle českých pravidel utvořených tvarů) nesklonována (např. *boa*). U jiných se „neběžnost“ v zakončení odráží v kolísání mezi různými typy (*idea*).

Ačkoli práce přináší jen omezený zpracovaný materiál, můžeme na základě výše uvedeného prohlásit, že adaptace apelativ z řečtiny a latiny stále pokračují (a to rozmanitými způsoby) a můžeme předpokládat, že pokračovat také nadále budou.

5 SUMMARY

The thesis is about Greek and Latin common names in Czech language. The aim is to describe current status of adaptation those loan words to local environment. I observed morphological adaptation 40 selected nouns in material synchronous corpus of journalism SYN2009pub and in texts published on the internet.

First sections describe general characteristics Czech declension system, structure of nouns and acceptance words into Czech language. It follows the research, showing continuation morphological adaptation names from Latin and Greek and it is evident greater integration to local environment, which is illustrated with declension in some common names known as indeclinable.

6 ANOTACE

Příjmení a jméno autora: Markéta Sasínová

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta

Název diplomové práce: Morfologické adaptace přejatých slov řeckolatinského původu

Jméno vedoucího diplomové práce: doc. PhDr. Božena Bednaříková, Ph.D.

Počet znaků: 75 152 (včetně mezer a poznámek pod čarou)

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 12

Klíčová slova: tvar a deklinace substantiv, přejímání apelativ, přejímky z řečtiny a latiny, morfologická adaptace, indeklinabilia

Stručná charakteristika diplomové práce: Práce se zabývá problematikou adaptací řeckých a latinských apelativ v češtině. Sledovány jsou adaptace morfologického charakteru a okomentován je také pravopis přejatých slov. Úvodní teoretické kapitoly jsou věnovány obecné charakteristice domácího deklinačního systému, struktuře českých substantiv a zákonitostem přejímání jmen v češtině. Zájem je při samotném výzkumu upřen na tvorbu paradigmat 40 vybraných jmen, a to v konkrétním zdroji. Výsledky tohoto šetření jsou dále konfrontovány s excerpty z textů přístupných na internetu. Cílem je zachytit a popsat současný stav adaptace obecných jmen řecko-latinského původu.

7 LITERATURA A ZDROJE

Zdroje (přístupy v období leden až květen 2012)

ČNK: SYN2009pub

Excerpta z www.morfeo.centrum.cz

Internetová jazyková příručka UJČ AV dostupná z: www.prirucka.ujc.cas.cz

www.google.cz

www.online-slovník.cz/slovník-czich-slov

www.slovní-cizich-slov.net

Literatura

BEDNAŘÍKOVÁ, Božena: *Cvičebnice z morfologie se zaměřením na flexi přejatých slov*. Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc, 2011.

BLATNÁ, Renata: K procesu přejímání slov. In: HLADKÁ, Zdeňka – KARLÍK, Petr (eds.): *Čeština – univerzália a specifika 2*. Masarykova univerzita, Brno, 2000, str. 85-98.

CVRČEK, Václav a kol.: *Mluvnice současné češtiny 1. Jak se píše a jak se mluví*. Karolinum, Praha, 2010.

ČECHOVÁ, Marie a kol.: *Čeština – řeč a jazyk*. ISV nakladatelství, Praha, 1996.

HAJIČ, Jan: Morfologická analýza a syntéza. Český národní korpus [citováno 22. 3. 2012]. Dostupné z WWW: <<http://ucnk.ff.cuni.cz/bonito/znacky.php>>.

HUBÁČEK, Jaroslav – JANDOVÁ, Eva – SVOBODOVÁ, Jana: *Čeština pro učitele*. OPTYS, Opava, 1996.

CHMELOVÁ, Alena – SEDLÁČEK, Miroslav: Přejatá podstatná jména obecná zakončená na -us. *Naše řeč*. 54, 1971, str. 79-86.

KARLÍK, Petr – NEKULA, Marek – RUSÍNOVÁ, Zdenka (eds.): *Příruční mluvnice češtiny*. Nakladatelství Lidové noviny, Brno, 1996.

KRAUS, Jiří a kol.: *Nový akademický slovník cizích slov. A-Ž*. Academia, Praha, 2005.

PETR, Jan – KOMÁREK, Miroslav – KOŘENSKÝ, Jan a kol.: *Mluvnice češtiny 2*. Academia, Praha, 1986.

PETRÁČKOVÁ, Věra – KRAUS, Jiří a kol.: *Akademický slovník cizích slov I, A-K*. Academia, Praha, 1995.

PETRÁČKOVÁ, Věra – KRAUS, Jiří a kol.: *Akademický slovník cizích slov II, L-Ž*. Academia, Praha, 1995.

Pravidla českého pravopisu. Studentské vydání. Academia, Praha, 2008.

TĚŠITELOVÁ, Marie: O přejatých slovech v češtině z hlediska kvantitativního. *Slovo a slovesnost*. 51, 1990, str. 111-123.

8 SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ČNK – Český národní korpus

UJČ AV – Ústav pro jazyk český Akademie věd

Nsg. – nominativ singuláru

Gsg. – genitiv singuláru

Dsg. – dativ singuláru

Asg. – akuzativ singuláru

Vsg. – vokativ singuláru

Lsg. – lokál singuláru

Isg. – instrumentál singuláru

Npl. – nominativ plurálu

Gpl. – genitiv plurálu

Dpl. – dativ plurálu

Apl. – akuzativ plurálu

Lpl. – lokál plurálu

Ipl. – instrumentál plurálu